

ბაზბაზია

(LE CAUCASE)

დამოუკიდებელი ეროვნული აზრის ორგანო

L'adresse de l'administration : 73, rue Froidevaux, Paris (14.)

№ 5

ოქტომბერი 1937

№ 5

უ ი ნ ა ა რ ს ი :

1. ჰაიდარ ბამმატ — ცოტა სინათლე 2. აზად - ბეი — რუსიფიკაცია ინტერნაციონალიზმის დროში 3. ჰასან - ბეგ ალავე — წერილი ენვერ - ფაშას 4. შალვა ამირეჯიბი — ილიას ერთი პოლემიკა	<p>5. სევ. ჟრუშაძე — ერი</p> <p>6. ზურაბ ავალიშვილი — თეიმურაზ პირველი და მისი პოემა: „წამება ქეთევან დედოფლისა“, (დასასრული).
საქართველოში</p> |
|---|---|

ცოტა სინათლე

გასულ აგვისტოს 21-ს ნანკინის მთავრობამ რუსეთს ხელი მოუწერა „თავდაუსხმელობის პაქტზედ“.

ამ ხელშეკრულებას საკმაოდ გრძელი ისტორია აქვს.

გომინდანის ხელმძღვანელი წრეები მარშალ ჩანკაი შეკის მეთაურობით, სულ უკანასკნელ დრომდის, საბჭოთა მთავრობას განზედ უდგნენ. მოსკოვის მრავალნაირ ცდას შეთანხმებისათვის ნახმარს უარით ხვდებოდნენ. ამ ცდაში ნანკინი სამართლიანად ხედავდა ხერხიანად დაფარულ იმპერიალისტურ ზრახვებს და რუსეთის ოსტატურ ნაბიჯს ჩი-

ნეთში კომუნისტური მოძრაობა გაეძლიერებინა.

როგორც ცნობილია, კომუნიზმი ჩინეთში დიდ მომქმედ ძალას წარმოადგენს. კომინტერნის მატერიალური და მორალური დახმარების წყალობით კომუნიზმა შესძლო ჩინეთში კარგად მოწყობილი სამხედრო ძალა შეექმნა, რომელიც ათიათასობით კარგად შეიარაღებულ ჯარის კაცს ითვლის და მრავალ მილიონობით დასახლებულ და კომუნიზმით დაშინებულ რამდენსამე ჩინურ პროვინციას დაპატრონებოდა.

ამ საშინელი ქირის წინააღმდეგ ბრძოლა, რომელიც უკვე მრავალი წელიწადი გრძელ-

დება, ჩინეთის ცენტრალურ მთავრობას ხშირად აგდებდა განსაცდელში და დღესაც დამთავრებული არ არის.

ასეთ პირობებში ნანკინის მთავრობის მიერ მოსკოვთან ხელშეკრულების დადება, იაპონია - ჩინეთის კონფლიქტის ისეთ წუთში, როცა სამხედრო მოქმედება სწარმოებს ჩრდილო და სამხრეთ ჩინეთის მრავალ ადგილებში, ნათელი ხდება, რა ზრახვანი უნდა ასულდგმულვებდეს მოხეშეკრულებით და რა უნდა იყოს მათი შეთანხმების პრაქტიკული ნაბიჯი.

ჩინური ვერსია, რომელიც ამ შეთანხმებას ისე გვიხატავს, თითქოს მისი მიზანი რუსეთ - ჩინეთის ზავის მოყვარულობის უბრალო დემონსტრაცია უნდა იყოს, თეთრი ძაფებით არის ნაკერი. მტკიცება იმისა, ვითომც ეს შეთანხმება აზრად ისახავდეს, რომ ჩინეთი და რუსეთი თავს არ დაესხან ერთმანეთს, თუ ერთ ამ სახელმწიფოთაგანს ვინმე მესამესთან ომი ექნება — მხოლოდ მათ შეუძლიათ, ვისაც შეგნებულად სურთ თავი მოიტყუილონ.

რომელ ჭკუათა მყოფელ კაც შეუძლია, მართლა, იფიქროს, რომ ისეთი განწყობილების დროს, როგორც დღეს იაპონიასა და რუსეთის შორის არსებობს, საჭიროა კიდევ რაღაცა საგანგებო შეთანხმება, რომელიც მოსკოვს შეაჩერებდეს, რომ ჩინეთის წინააღმდეგ ... იაპონიას არ დაეხმაროს!

ომის ისეთ აფთარ ხასიათთან, რომელიც მან დღეს ჩინეთში მიიღო, არსებული მარაგი ჰაეროპლანებისა, იარაღისა და საზოგადოთ სამხედრო სამზადისისა — მალე უნდა დაშრეს.

საკუთარი სამხედრო მრეწველობა ჩინეთს არა აქვს.

იაპონიის ძლიერი ფლოტის მიერ ჩინეთის სანაპიროების ფაქტიური ბლოკადა მალე შექმნის ისეთ მდგომარეობას, რომ ჩინეთს აღარავითარი იმედი არ უნდა ჰქონდეს, სხვა სახელმწიფოებისაგან სამხედრო იარაღით დახმარება მიიღოს.

ამ დახმარების გაწევა ჩინეთისათვის, გეგმულ რაფიულ პირობების გამო, მხოლოდ რუსეთს შეუძლია.

თუ კი 21 აგვისტოს შეთანხმებას რაიმე აზრი აქვს — ჩინელები კი ფრიად გამოცდილი დიპლომატები არიან, რათა უშინაარსო შეთანხმებას ხელი არ აწერონ — ამ შეთანხმების აზრი ის უნდა იდოს, რომ 21 აგვისტოდან რუსეთი შეიქმნა ჩინეთის ფარული მოკავშირე და ერთი მხრით აღუთქვა საჭირო იარაღის მიწოდება, მეორე მხრით, ანტიიაპონური პროპაგანდის მოწყობა მსოფლიო მასშტაბით.

ამ გვარი ანალიზის დამადასტურებელი საბუთები დღითი დღე მატულობს.

„ლაშენის“ სააგენტო უკვე 4 სექტემბერს იუწყებოდა, რომ ოც და ცხა რუსული ჰაეროპლანი შანხაის ფრონტზედ გამოჩნდა. იგივე სააგენტო იუწყება, რომ მოსკოვმა უკვე გაგზავნა ჩინეთში სამხედრო ამანათის პირველი წყება: 250 ჰაეროპლანი, 100 საველე ზარბაზანი და 150 საზენიტო მსროლელი. . .

მეორე მხრით, შანხაის რაიონში იაპონიის წინააღმდეგ უკვე „საერთაშორისო რაზმებს“ აღგენენ და მთელმა კომუნისტურმა, მოკომუნისტე, სოციალისტურმა და ლიბერალურმა პრესამ, ვილაცის თითის ქნევით, უკვე ასტეხა განგაში იაპონიის წინააღმდეგ.

მეორდება, საზოგადოთ, ის ამბავი, რომლის მოწამენი ჩვენა ვართ წელიწადზე მეტია — ისპანიაში.

საერთაშორისო კომუნიზმისა და სოციალიზმის ძალები, ყველა მათი მოკავშირენი ლიბერალ და რადიკალ ბურჟუაზიის ბანაკიდან, ყველა თავის ოკულტი ძალებით დღეს იაპონიის წინააღმდეგ აღდგენენ და ბრძოლა ისპანიაში წაგებული, ჩვენ თვალ წინ, დღეს ჩინეთში გადააქვთ.

იქაც, როგორც ისპანიაში, იგივე ძალები იბრძვიან, რომლებიც ანგრევენ დღევანდელ კაცობრიობას: ერთ მხარეზედ არის იაპონია, ერთად ერთი რეალური ძალა, რომელსაც შე-

უძლია უზარმაზარ აზიის მატერიკის გადარჩენა კომუნისტური ანარქიისაგან, მეორეზედ — სუსტი და დლითი დღე ყოველივე ნიადაგის მკარგავ ნანკინის მთავრობის ზურგს უკან ჩასაფრებული სისხლიანი მოსკოვი, ყველა თავის მოკავშირე დამანგრეველ და გამხრწნელ მსოფლიო ძალებით.

ამ ბრძოლის დასასრულზედ და უფრო მეტად ამ ბრძოლის დასასრულზედ, ვიდრე სამოქალაქო ომზედ, არის დამოკიდებული საკითხი, წალეკავს თუ არა მოსკოვისაგან გადმოსროლილი სისხლის ტალღა მსოფლიოს, თუ გატანჯული კაცობრიობა შესძლებს თავისი სულიერი სალოცავი კვლავ აღადგინოს და შექმნას ახალი საზოგადოებრივი წესრიგი, რომელიც ქვეყანას მშვიდობიან შრომას და ძმურ თანამშრომლობას მიანიჭებს.

X

დიდი ხანი არ არის, რაც „კავკაზ“-ში მოკვანილი გვყავდა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის წარმომადგენლის წერილი მეორე ინტერნაციონალში, პარტიის ოფიციალურ ორგანო „ბრძოლისხმა“-ში დაბეჭდილი და ისპანიის სამოქალაქო ომისადმი მიძღვნილი. ამ წერილში ავტორი ისპანიის „კანონიერ“ მთავრობას დიფირამბებს უგალობდა და მეხსა და სეტყვას აყრიდა „აჯანყებულ“ გენერალს. ეგრედ წოდებულ ქართულ „ეროვნულ ცენტრის“ თავმჯდომარის უახლოესი თანამშრომელი, ისპანელ ნაციონალისტების გამარჯვებაში მსოფლიო ფაშიზმის დღესასწაულს ხედავდა, რის წინააღმდეგ ბრძოლაც, ეტყობა, ყველა ქართველი პატრიოტის მოვალეობა უნდა იყოს... ბ. ჟორდანიას მთავარი ლეიტენანტის საქციელი დავგმეთ არა მარტო ჩვენ, არამედ სხვა ბევრმა

ქართულმა გაზეთმაც, რომლებიც ყოველთვის ჩვენთან ერთად არა ფიქრობენ.

ეხლა მეორე მისმა თანამოსაგრემ ისახელათავი — ბ. „საქართველოს“ წარმომადგენელმა „ერთა ლიგის დამცველ საზოგადოებათა საერთაშორისო კავშირ“-ში. როგორც მკითხველს მოეხსენება, ასეთი საზოგადოება ყველგან არსებობს. მათი ყრილობანი ხდებიან ლიგის ყოველი სესის წინ და ვითომდა „ხმა ერისა“, სხვა და სხვა საკითხების გამო, ლიგას თავის „დაბარებას“ აძლევენ.

უკანასკნელ ექსტრა - ორდინარულ კრებაზედ, რომელსაც ენევაში 12 სექტემბერს ჰქონდა ადგილი, ამ „კავშირის“ საბჭომ ერთხმად მიიღო რეზოლუცია, რომელიც მოუწოდებს ერთა ლიგას, რათა მან ჩინეთს დახმარება აღმოუჩინოს და იაპონიის წინააღმდეგ შესაფერი სანქციები მიიღოს.

ერთხმად მიღებულ რეზოლუციაში, რომელიც ლიგას იაპონიის წინააღმდეგ მოუწოდებს, იმ დროს, როცა ეს უკანასკნელი მსოფლიო კომუნიზმს ებრძვის და ამით რაოდენადმე რუსულ კომუნიზმის მიერ დაზოხებულ კავკასიის და ქართველების საქმესაც აკეთებს, ქართველი დელეგატის და მის გამგზავნულ ქართულ „ეროვნულ ცენტრის“ თითიც ურევია.

ჩვენ კუთვნილებისამებრ უკან უბრუნებთ „ბრძოლის ხმას“ ოდესღაც ჩვენდამი დასმულ საკითხს და ვეკითხებით ამ პატიოსან გაზეთს და მის ხელმძღვანელ ბ. ჟორდანიას, რომელიც აგრეთვე „პრომეთეს ფრონტის“ მეთაურიც არის — ვის სასარგებლოდ იღწვიან მისი წარმომადგენლები ისპანიაში, სადაც იცავენ ვალანსიელ მედინამიტეებს და ბარსელონელ ანარქისტებს, ხოლო ჩინეთში იაპონიის წინააღმდეგ გამოდიან?

ჰაილარ ბამმატი.

რუსიფიკაცია ინტერნაციონალური დროებით

შეუძლებელია, ვინც გულდადებით ადევნებს თვალყურს მოსკოვის „ინტერნაციონალისტების“ შინაურ პოლიტიკას, არ გაოცდეს იმ ევოლუციის გამო, რომელიც განიცადა მათმა პოლიტიკამ უკანასკნელ წლებში, უმთავრესად, ეროვნულ საკითხში. ოფიციალურად ინტერნაციონალიზმის დროებით, დემაგოგურის წამოძახილებით და პირმოთხე ლაპარაკით „ცარიზმის“ მიერ დაჩაგრულ ერებზე, დაუსრულებელი ტრაბახით ყბადაღებულ „ლენინის ეროვნულ პოლიტიკაზე“ და „სტალინის კონსტიტუციის“ შემპარავი ჰანგებით, რუსის ბოლშევიკებმა, იოსებ სტალინის სრულ უყუათობის წინაშე, რომელიც მხოლოდ პირადი თავდაცვის საკითხით არის გართული, განიზრახეს დაასრულონ ის, რაც ვერ შესძლო ცარიზმმა ასი წლის განმავლობაში: დაპყრობილ არა - რუს ერების სრული რუსიფიკაცია.

„აღმოსავლეთის ერთა ყრილობებმა“, პროისლამურმა პოლიტიკამ, რომელიც იმპერიალისტურ სახელმწიფოებს წინ უნდა აღდგომოდა, ტურკოლოგების კონგრესებმა, ან დაპყრობილ ქვეყნებში რუს - იმპერიალისტურ ძეგლების ძირ - ფესვიანად ამოგდების ეპოქამ — თქვენი ჭირი წაიღო.

ამაებზედ აღარაფერი ისმის. დადგა „საბჭოთა“ პატრიოტიზმის ხანა, რომელიც, არსებითად, შესაძლებელია, რომ მხოლოდ ველიკოროსული იყოს, რუს - კლასიკებით, რომლებსაც ყველას ხელში აჩრიან და რომლებიც რუსული იმპერიალიზმის ეტიკები არიან, რუს - „პოლკოვოდცების“ კანონიზაციით, რომლებიც ჩვენ ქვეყნებს იპყრობდნენ, რუსული ბილინების გაცოცხლებით, ძალით რუსული ენის შეტანით არა - რუსულ სკოლაში და ამავე დროს ლიტერატურული ენის დევნით არა - რუს ერებში.

დღეს ჩვენ ამ უკანასკნელ გარემოებაზედ უნდა შევჩერდეთ, რადგან დაპყრობილ ერებს სწორედ აქედგან მოელის სრული დენაციონალიზაციის სასიკვდილო ლახვარი.

როგორც ცნობილია, დასაწყისში ბოლშევიკებმა ერებს თავი ისე მოაჩვენეს, თითქოს ისინი ყველა ერის ენის განვითარების მომხრენი იყვნენ. ლათინური ანბანი, რომელიც ამ ერების ენებს სარჩულად დაედო, პირველში მაინც ფორმალურად ისახავდა ორ კეთილ მიზანს: დამწერლობის შესწავლის გაადვილებას იმ ერებისათვის, რომლებსაც ძველად ძნელად შესასწავლი ანბანი ჰქონდათ და შესაძლებლობას მეორეებისათვის, რომ თავისი ენა შეესწავლათ (მაგალითად: განაპირა ჩრდილოეთის ტომებისათვის). გაიარა რაოდენიმე წელმა და მართლაც საბჭოთა კავშირის არა - რუს ერებმა, სამშობლო ენის და მწერლობის შესწავლაში ცოტაოდენი აქტივობა გამოიჩინეს. ამ ერების მეცნიერებმა და ლინგვისტებმა დედა - ენები გაამდიდრეს, ენის შესწავლას სისტემა მისცეს, შეადგინეს გრამატიკის სტაბილური სახელმძღვანელოები, შექმნეს სტილი და სხვა. კაცი იფიქრებდა, რომ მიზანი, რომელსა რუსი კეთილის მყოფლები ისახავდენ — ხორციელდებოდა. მაგრამ საქმე უცბად შეტრიალდა. მოსკოვმა შენიშნა, რომ დედა - ენის გასამდიდრებლად და განსავითარებლად, ყოველი ერი, ძალაუნებურად და სრულიად სამართლიანადაც, მიიწევდა იმ სათავისაკენ, რომლისაგანაც ესა თუ ის ენა, ან ლაპარაკი წარმოიშვა. ასე მაგალითად, საბჭოთა კავშირის დასავლეთ მხარის ერებმა, როგორც უკრაინელები და ბელორუსები არიან, გაიწიეს თავისი ენების იმ ეტნიურ და ისტორიულ სათავეებისაკენ — იმ ერებისაკენ, რომლებიც რუსეთის საზღვრების გადაღმა სცხოვრობენ და ვინაიდან რუსული ენის გა-

ვლენის გარეშე იყვნენ, თავისი ენა რუსული ტერმინებით არ აუჭრელელებიათ. ამითი აიხსნება, რომ დღეს მოსკოვი უკრაინელებს და ბელორუსებს მოსკოვი გავლენისაგან გაქცევას უსაყვედურებს და „გალიჩანობას“ და „ზაპადნიჩესტვობას“ აბრალებს. ამას რეპრესიები მოჰყვა და დღეს მოსკოვი უკრაინელებს და სხვა „სამოსტიინიკებს“ ბრალსა სდებს, რომ ისინი არა მარტო ანვითარებენ თავის დედა - ენას და თავის ლიტერატურას, არამედ რუს ისტორიკოსების და ლინგვისტიკის ტენდენციურ თხზულებებში შესწორებანიც შეაქვთო. ეს იყო მიზეზი, რომ გრუშევსკი გადაასახლეს, სკრიპნიკებმა თავი „მოიკლეს“, უკრაინის აკადემია გაანადგურეს, განათლების კომისარიატი დაარბიეს, მრავალი უკრაინული სკოლა გააუქმეს და მასწავლებლები გარეკეს.

პოსტიშევის მიერ დათესილმა ტერორმა უკრაინაში მოსკოვის „ინტერნაციონალისტების“ ნამდვილ სახეს ნიღაბი ახადა. დედა - ენის განვითარება, რა თქმა უნდა, — დიახ, მაგრამ ერთის პირობით, თუ თქვენს ორიენტაციას მოსკოვისაკენ გადმოზნიქავთ, თუ დაუახლოვდებით „ოქტომბრის“ რევოლუციის ენას, ლენინის ენას, რომელმაც კავშირი შექმნაო; მოსკოვი მხოლოდ ამ პირობით სცნობს დაპყრობილ ერებისათვის ამ უფლებას. სხვანაირად, ენისა და მწერლობის ყოველივე განვითარება „კონტრ - რევოლუცია“ არის, მტრული ანტი - საბჭოური აქტი, ხოლო მისი ინიციატორები — ფაშისტურ სახელმწიფოთა „დაქირავებული აგენტები“.

მოსკოვის „ინტერნაციონალისტების“ დემაგოგიური ყალბაბანდობის დაჯერება ადვილია, თუ კი გავითვალისწინებთ იმას, რაც მაგალითად, კავკასიაში და თურქესტანში ხდება. გასული წლიდან, ბოლშევიკების მეთაურები, თავის ადგილობრივ დამქაშებებს და ასლი რუსიფიკატორების დახმარებით, რომლებიც ვითომ „მეცნიერი ლინგვისტები“

ბრძანდებიან, თავის აშკარა რუსიფიკატორული პოლიტიკის განხორციელებას შეუდგნენ. განაპირა ჩრდილოეთის ერების მაგალითით, როგორც ვოგულები, ესკიმოსები და სხვანი არიან, რომლებსაც უკვე წაართვეს ეს ლათინური ანბანი და ვითომდა მათთვის უფრო ახლო გარუსებული ანბანი ჩასჩარეს ხელში, მოსკოველმა მეთაურებმა განაცხადეს, რომ ეს გარუსებული ანბანი ახლოა აგრეთვე კავკასიის ზოგიერთ ერებისათვისაც და მაგალითად, ყაბარდოელებს და ბალყარებს იგივე გარუსებული ანბანი მისცეს, რომელიც, კაცმა რომ სთქვას, ჩვეულებრივი რუსული ანბანია.

ამ უამად ჩრდილო კავკასიის სხვა ერებსაც მოუტრიალდნენ და ყარაჩაელებს, აბაზგებს, ინგუშებს და ჩაჩნებს “ არა კმასაყოფელ ანბანის” (ლათინურის) ნაცვლად იმავე „რუსულ გრაფიკას“ სთავაზობენ. ასეთია სამხარეო კომიტეტის დადგენილება, რომელშიაც არც ერთი ამ ერის წარმომადგენელი არ შედის.

ამ უკანასკნელ დროს ჩვენ შევიტყვეთ, რომ რიგში სდგას — და ეს უკვე გადაწყვეტილიც არის — რომ რუსულ ანბანზედ უნდა იყვნენ გადაყვანილნი დაღესტანის ხალხები და სხვანი. ფრიად საყურადღებოა ასეთი ზომის საჭიროების ოფიციალური ვერსია: — გალათინებული ანბანი (ახალი თურქულის საფუძველზედ) თურმე აძნელებს ამ ერების კულტურასთან (სიკ!) თანაზიარობას, იმ დროს, როცა რუსული ანბანი ამას გაცილებით აადვილებს და თვით დაღესტანის ერებსაც ეტყობათ, გული უფრო ლენინისა და სტალინის ენისაკენ უდევთო. მართლა ასე სწე-რია, რომ სტალინის ენისაკენო!. მართალია, იგივე ოფიციალური წყაროები იუწყებიან, რომ ამ უამად დაღესტანში, რუსული ენის „საბოტაჟის“ გამო მრავალი მასწავლებელია დათხოვილი და დაღესტანის ცაკის მიერ ასეთიგადაწყვეტილების მიღების შემდეგ, მეც-

ნიერი ლინგვისტები და პედაგოგები დიდ თავის მტვრევაში არიან: რუსული ანბანის 32 ასო საკმაო არ არის, რომ დაღესტანის ენათა ყველა სპეციფიური ბგერა რიგიანად გადმოცეს. საჭირო გახდა „ყველა და ყველა“ მონახლისის დაძახება, რათა ანბანს ზედმეტი ნიშანი შეუთხზან...

უკანასკნელი გარემოება თავის თავად ლაღებებს, რომ დედა - ენის შესწავლის გაადვილებათ ლაპარაკი მხოლოდ სიყალბე იყო და აადვილებენ მხოლოდ რუსული ენის შესწავლის საქმეს, რათა ყოველივე და ყველაფერი გაარუსონ.

რუსულ ანბანზე გადასვლას თან ახლავს ამ ერების ორთოგრაფიის „შესწორებაც“. მაგალითად უკვე გამოცხადებულია, რომ სამხარეო კომიტეტი აბაზგებისათვის, ყარაჩაელებისათვის, ბალყარებისათვის, ინგუშებისათვის და ნოღაელებისათვის „ეროვნული“ ორთოგრაფიის შედგენას წესდგომია და „სისტემატიზაციისათვის და პედაგოგიური გაუმჯობესებისათვის“ „გადასინჯული“ უნდა იყოს ყაბარდოელების და ავარელების ანბანებიც. ამ სპეციალისტების“ შორის, რომლებმაც კავკასიის ერთა ანბანები უნდა „გადასინჯონ“, კავკასიელის გვარი მხოლოდ ერთია (აბაევი), სხვა დანარჩენები ყველა რუსები ან სხვა „ევროპელები“ არიან.

მოკლედ: მე და ჩემმა მაზლმა მოვილაპარაკეთ და ჩემს ქმარსარაფერი ვარგუნეთო.

რისთვის გახდა საჭირო მცირე ერთა „განათლების“ ეს კომედია, როცა ეს ერები უმოსკოვოდ თავისით ესწრაფვიან ქეშმარიტ კულტურის მიღწევას? მხოლოდ ერთი რუსიფიკაციისათვის.

×

აზერბეიჯანის ლინგვისტების და სახალხო განათლების კომისარიატის წევრთა დარბევა და ოფიციალურად მოწვეულ სათათბიროს

მიერ აზერბეიჯანული ტერმინოლოგიის „გადასინჯვის“ გუშინდელი კომედია ხომ კიდევ ერთი საბუთია, თუ რას ესწრაფვის მოსკოვი. ბოლშევიკების ორმაგი თამაში აქ კიდევ უფრო ნათელია. ერთის მხრით ვითომდა სათუთი და ნაზი გრძნობა თურქული სამყაროსადმი და მეორე მხრით — საღისტური ექვიანობა, რომ ერთი და იგივე დიდ თურქულ შტოს ერებს ერთმანეთში არავითარი სულიერი დამოკიდებულება არა ჰქონდეთ. კერძოდ, დღევანდელი რუსეთის ბატონები ასჯერ ამეტებენ თავის წინაპრებს, და შიშით შესცქერიან ყველა მოვლენას, რომელიც ამჟღავნებენ აზერბეიჯანელების რაიმე „ლტოლვას“ მათ ანატოლიელ ძმებისაკენ. „აზერბეიჯანის თურქული ლიტერატურული ენის ორთოგრაფია“, პროფესორ - ლინგვისტ ჩობან - ზედეს, შაგი - ზადეს, ჯასან - ზადეს, სეიდ - ზადეს მიერ 1936 წ. გამოცემული, ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტის თაომჯდომარის სულთან მეჯიდ ეფენდიევის, სახალხო განათლების კომისარის შაჰბაზის და ახალი აღფავიტის კომიტეტის მონაწილეობით, ეხლა უკვე აღკრძალული წიგნია, მისი ავტორები სხვა და სხვა სასჯელს ხდილობენ და კომიტეტი გაუქმებულია. იცით რისთვის? იმიტომ, რომ ავტორებს თავისი არაფერი არ გამოუგონებიათ, შემოჰქონდათ თურქულ - აზერბეიჯანული ორთოგრაფია, შემოღებული ჯერ კიდევ 1905 წელს, ესე იგი პირველი „ბურჟუაზიული“ რევოლუციის დროს, როცა ცოტა შესაძლებელი გახდა, რომ პრესა და ლიტერატურა დედა - ენაზედ გვქონოდა. მაშინ აზერბეიჯანელებმა 17 ოქტომბრის კონსტიტუციით ისარგებლეს და დაეჩქარნენ, რომ თავისი ორთოგრაფია სისტემაში მოეყვანათ, რასაც საფუძვლად თავის ანატოლიელ თანამოდმეთა ორთოგრაფია დაუდვეს, რომელსაც ხალხის ლაპარაკში, მაგალითად აზერბეიჯანის დასავლეთ ადგილებში, მანამდისაც ჰქონდა ადგილი. მეფის მთავრობა, რომელიც თავის სიყვარულს თუ-

რქული სამყაროსთვის არცა თუ ისე აშკარად ამჟღავნებდა, დასაგმობს და „იმპერიის მთლიანობისათვის“ საშიშარს ამაში არაფერს ხედავდა. დღეს კი იმავე იმპერიის „ინტერნაციონალურ“ მთავრობას აზერბეიჯანულ ენაში „თურქული“ წერის მანერის შეტანა „აჯანყება“ ჰგონია.

რას წარმოადგენს ეს მანერა? მხოლოდ იმას, რომ, როგორც ყველა ხალხებშიაც ხდება, კერძოდ იმავე რუსთა შორისაც, არსებობს ცოტა რამ განსხვავება ხალხის გამოთქმისა და წერის შორის და ინტელიგენციის ცდა იქითკენ არის მიმართული, რომ სტაბილური ორთოგრაფიის საშუალებით, ეს განსხვავება შენიშნულ იქმნას. მოსკოვს კი, რომელიც დღეს არავითარ ქებას არა ზოგავს იმ რუსის მწერლებისა და პედაგოგებისათვის, რომლებმაც რუსული ენის რეფორმა და სტაბილური ორთოგრაფია შემოიღეს, თურქი ხალხების ენის რეფორმა არა სურს და ეყრდნობა მხოლოდ ლენინის სიტყვებს, რომ „სადაც არ უნდა ლაპარაკობდეს კომუნისტი, ის უნდა მასსებზედ ფიქრობდეს, ის მხოლოდ მათზედ უნდა ლაპარაკობდეს“-ო. ასე მსჯელობს ყოველ შემთხვევაში სახალხო განათლების კომისარი ბ-ნი ეფენდიევი მაჰმედ სადიხი, რომელმაც თავისი აბრძანება ტახტზედ იმითი აღნიშნა, როგორც ეს სახელოვან ბოლშევიკურ ტრადიციას შეშვენიის, რომ თავის წინამორბედს წიხლები მიაყარა. აი რატომ არის, რომ როდესაც აზერბეიჯანელი მდაბიო კაცა ლიტერატურულ იარნაკის ნაცვლად იარხანს ამსობს, ან ტოფრაკის მაგიერ თორფახს, ანის შეაწორება შეუძლებელი ყოფილა, იდეალური გამოთქმა სწორედ ეს ყოფილა, ხოლო შეაწორებული — მოსკოვისათვის საექვო რამ და „ოსმანიზმი“...

ამ თავდადებულ რუსის ჩინოვნიკს შეიძლება ვუპასუხოთ: მაშ თუ ეგრე არის, რატომ მისმა ბატონებმა კი არ „გადასინჯეს“ თავისი რუსული ორთოგრაფია, რათა რუსულ მწერლობაში ეს „მასსების“ ლაპარაკი შეეტანათ

თავის „იგდე“-თი, „ოპოსლია“-თი, „ჩავო“-თი, „მოვო“-თი, „ტაპერიჩა“-თი და სხვებით, რომელიც ასე ხიბლავდა ლენინს, მით უმტეს, რომ რუსული ლიტერატურა „კლასობრივი მტერის“ შექმნილია.

საყურადღებოა, რომ თავის „მასსების ლაპარაკის“ დაცვაში კომისარი ... ფიზულის ეპოტინება. კარგი იქნებოდა გვეკითხა საბჭოთა ფორმაციის ამ აზერბეიჯანელ ინტელიგენტისათვის: სად უნახა მან ფიზულის, რომ ასე უფრთხილდებოდეს „მასსების“ ორთოგრაფიას?

ამ მოსკოვის მიერ ჩაყენებულ კაცის ამაო და სამწუხარო მიზანი უფრო ნათელი ხდება, როცა ის ლაპარაკობს, რომ ჩობანი და სხვა „ხალხის მტრები“ ხელს უშლიდნენ, რომ აზერბეიჯანულ ენაში ფეხი მოეკიდებინა „სხვა ახალ სიტყვებს და დიდი ოქტომბრის რევოლუციის ენას, რომელიც ჩვენთან ძლიერი რუსული ენის, ლენინის, სტალინის (კიდევ!), პუშკინის, გორკის ენისაგან მოდიოდა“-ო. ასე მაგალითად, სიტყვები: „სოვეტი“, „პარტია“, „რევოლუცია“, „რესპუბლიკა“, ისევე უნდა დარჩნენ, როგორც არიან, თუ არა მათი თარგმნა კიდევ ერთი საბუთი იქნება, ვიფიქროთ, რომ აქ „ოსმანიზმი“, „პანთურქიზმი“, ან კიდევ უფრო „პანისლამიზმი“ იმალება.

აჯანყება ყოფილა აგრეთვე, თუ თეატრის ნაცვლად თეატრო დასწერე, მეტრის მაგიერ მეტრო და სხვა — რადგან ესეც თურმე „პანთურქიზმს“ უდრის. რა თქმა უნდა, „ორთოგრაფიის და ტერმინოლოგიის“ სწავლული კონფერენცია, რომელიც ამ დღეებში ბაქოში იქმნა მოწვეული, „გადასინჯავს“ აზერბეიჯანულ ენას მოსკოვისათვის სასურველ მიმართულებით, „მასსების“ ორთოგრაფიას დასტოვებს და თურქულ ენას „ლენინ - სტალინის ტერმინოლოგიით“ გამდიდრებს.

არც ის ითქმის, რომ მოსკოვის ამ ბრძოლაში თურქიზმის წინააღმდეგ, აზერბეიჯანი მარტო იყოს. ამ ჟამად მოსკოვი უზბეკისტანში

საშინლად სდევნის „პანთურქისტ“ მწერლებს და ფილოლოგებს, როგორც არიან პროფესორი ფითრათი, ჩოპლანი, უსმანი, ნასირი და სხვანი, რომლებიც შეადგენდნენ „ჯალათაი-შურუნგის“ წრეს და მიზნად ისახავდნენ უზბეკური ენიდგან შეუფერებელი უცხო ტერმინები განედევნათ, რათა დაეახლოვებინათ იგი ჯალათურ ორთოგრაფიასთან, რომლითაც სწერდა შესანიშნავი ალი შირ ნავაი და მით ეს ენა უცხო და რევოლუციონურ რუსულ - ლენინურ ტერმინებისაგან განეწმინდათ. მოსკოვს ეს არა სურს, დემაგოგიურად ვითომდა უზბეკურ ხალხურ ენას ამ „მკვდარ ჯალათაურ ენისაგან“ იცავს, სდევნის ამ ხალხს, როგორც სხვა ერთა მწერლებსაც და კონტრ-რევოლუციონერებს და ხალხის „მტრებს“ უწოდებს.

აი ერთი დამახასიათებელი ადგილი აღვირ-ახსნილ „პრავდა ვოსტოკა“-ს წირილიდგან, თუ რამდენად უბირია მოსკოვის ბრძოლა თურქულ ხალხებთან:

„ბურჟუაზიულ ნაციონალისტების იდეოლოგიურ ბრძოლის სული და გული ფითრათი იყო, მოქაზრებულ კონტრ - რევოლუციონური და პან - თურქიზმის უკვდავი ლიდერი... მის პოლიტიკურ ბიოგრაფიაში საბჭოების

წინააღმდეგ ბრძოლის ბევრ ეპიზოდს წავაწყდებით, დაწყებული კოკანდის ავტონომიაში მონაწილეობით და გათავებული ცდით, რომ მის ნამსხვრევებისათვის „ჩალათაი შურუნგი“-ში მოეყარა თავი, რაიცა პანთურქიზმის იდეოლოგიურ ბჭეს წარმოადგენს.. პანთურქიზმის ყველაზედ უფრო იოლი თეორიები მისი გამოგონილია, მაგალითად — მტკიცება, რომ ჩალათაის პოეტები უფრო მაღლა დგანან, ვიდრე თანამედროვე ევროპის ლიტერატურა, აღმოსავლეთის თვით - ყოფისა და თვით - განვითარების თეორია“ .. და სხვა...

აქ ბოლშევიკები ვითომ „დასავლეთს“ იცავენ, მაგრამ უკრაინაში იმავე „დასავლეთის“ ორიენტაცია „კაზუს ბელად“ ითვლება. მოსკოვი მხოლოდ ერთ ორიენტაციაზედ სთანხმდება — ეს არის ყველა არა რუსი ერის გარუსება.

მხოლოდ ამ საფასურით შეუძლია ამ ერების ინტელიგენციას გადირჩინოს თავისი თავი სრული მოსპობისაგან. მაგრამ მოსკოვის „ინტერნაციონალისტების“ განზრახვა წრეს გადასულია.

აზად ბეი

წერილი ენვერ - ფაშას

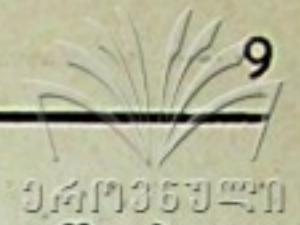
(თარგმანი თურქულიდან)

დოკუმენტებთა შორის, რომლებიც უკვე ისტორიულები გახდნენ, ჩვენ ვაქვეყნებთ აქ აზერბეიჯანის პარლამენტის თავმჯდომარის მოადგილის ექიმ ხასან - ბეგ ალაევის წერილის ნამდვილ თარგმანს — ენვერ - ფაშასთან.

წერილი მოგვითხრობს ბოლშევიკების მიერ მოკულებით აზერბეიჯანის დაპყრობის ამბავს, დღესაც უტყუარი მნიშვნელობისა არის,

ეკითხება დიდის ყურადღებით, დაწერილია დიდის სიმართლით და საქმეში ჩახედულობით და ახასიათებს თეთრი თუ წითელი რუსეთის დამოკიდებულებას კავკასიის მუსულმანობასა და ოსმალეთთან.

ხასან - ბეგ ალაევი, აზერბეიჯანის ცნობილი საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწე, დაიბადა განჯაში. გაათავა მოსკოვის უნივე-

რსტიტუტის მედიკური ფაკულტეტი 1901 წ. დიდ მონაწილეობას იღებდა აზერბეიჯანის განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. ბოლშევიკების შემოსევის შემდეგ ტფილისში გაიქცა, სადაც მოკლულ იქმნა. მისი მკვლელები, როგორც აზერბეიჯანის მთავრობის ყოფილი თავმჯდომარე ფატალი ხან ხოისკის მკვლელები, საქართველოს მენშევიკურმა მთავრობამ ვერ აღმოაჩინა.

წერილი ენვერ - ფაშას

თქვენო მაღალ - აღმატებულებავ!

ერთი ხანიდგან აზერბეიჯანის პრესაში და განსაკუთრებით გაზეთ „იტხად“-ში შედგარად და ხანგრძლივად დადიოდა სავსებით სხვადასხვანაირი და ცრუ ხმები, გავრცელებული ბაქოში მყოფ და ვითომ თქვენის დირექტივით მომუშავე ოსმალ ოფიცრების მიერ.

აზერბეიჯანის თურქთა შორის მედგარი პროპაგანდა სწარმოებდა, თითქოს თქვენსა და საბჭოთა მთავრობის შორის მომხდარ შეთანხმების მიხედვით, შეთანხმებულ მხარეთა ჯარებს თავი უნდა მოეყარათ ანატოლიაში და დაეწყოს ომი ანტანტასთან, მუსულმან ქვეყნების და კერძოდ ოსმალეთის გასათავისუფლებლად. ამ ხმებში უმთავრესი და ძირითადი შემდეგი იყო:

რუსის ჯარი ისე გაივლიდა აზერბეიჯანში, რომ ბაქოში არ შესული, ყარაბახ - სომხეთის გზით ანატოლიისაკენ გასწევდა.

დასახელებულ ოფიცრებმა, რათა ამ მოქორილ ამბებისათვის ხალხი აეყოლებინათ, დიდი ენერგია და მოქმედება გამოიჩინეს.

ამ მოძრაობას ხალილ - ფაშა, ბახა საიდი, ექიმი ფუადი და ბახაედინი მეთაურობდნენ.

იმასაც კი ლაპარაკობდნენ, რომ ჯარი, რომელიც რუსეთიდგან ანატოლიაში მიდიოდა, ვითომდა მხოლოდ ოსმალ, უნგარ და გერმანელ ტყვე - ჯარისკაცებისაგან შესდგებო-

და და მთავარ - სარდლად ენვერ - ფაშა მყოფი და.

აზერბეიჯანის ხალხმა, თითქოს, დაიჯერა ეს ხმა და ინიციატორებს შეეძლოთ ეფიქრათ, რომ მათი მიზანი მიღწეულ იყო.

მაგრამ ამასთანავე, ხალხის შეგნების ძირში ექვი მაინც რჩებოდა, რადგან რუსებისა და ბოლშევიკების სიტყვა არავის სჯეროდა. მართალი რომ ითქვას, ბოლშევიკების მიზანი და გეგმები ყველამ იცოდა. მათი პოლიტიკა და საქციელი ხალხის ამ ექვებს და უნდობლობას ადასტურებდა. ბოლშევიკური პრესა სავსე იყო ბროშურებით და წერილებით, რომლებშიაც, რუსეთის ეროვნული აღორძინების იდეა 1914 წლის სამზღვრებში აშკარად იყო ნაქადაგევი.

აზერბეიჯანის პოლიტიკური მდგომარეობა დღითი დღე უარესდებოდა.

სამხედრო ორგანიზაციამ, რომელსაც ხელმძღვანელობდნენ თქვენი რწმუნებული და აზერბეიჯანში სტუმრად მყოფი ოფიცრები, თანდათან კარი გაუღო რუს ბოლშევიკებს, ხოლო ცოტა ხნის შემდეგ, თვითონ მიიღო ბოლშევიკურ ორგანიზაციის იერი.

ამასთან ერთად ბაქოში მცხოვრებ რუსმა და სომეხმა მუშებმა თავისი ძალები აზერბეიჯანის ეროვნული მთავრობის წინააღმდეგ დარაზმეს. აპრილის დამდეგს, საბჭოთა მთავრობამ თავისი ჯარი აზერბეიჯანის ჩრდილო საზღვრებისაკენ წამოსწია, რომლის დამოუკიდებლობა ევროპის სახელმწიფოებმა უკვე იცნეს. აზერბეიჯანის გარეშე საქმეთა მინისტრის ნოტაზედ, თუ რა იყო მიზეზი, რომ საბჭოთა მთავრობა თავის მრავალ - რიცხოვან ჯარს აზერბეიჯანისაკენ სწევდა, ჩიჩერინისაგან პასუხი არაფერი იყო. თუმცა აღსანიშნავია, რომ მთელი ხნის განმავლობაში აზერბეიჯანს საბჭოთა მთავრობის მიმართ სულ მცირე მტრული მოქმედებაც კი არ გამოუჩინია.

პირიქით, სურდა რა აზერბეიჯანს, რომ საბჭოებთან მეგობრული და კეთილი მეზობ-

ლობა ჰქონოდა, აზერბეიჯანის მთავრობამ იმ - თავითვე მიმართა საბჭოებს შესაფერი ხელშეკრულობანი დაედოთ ერთმანეთში.

მიუხედავად ამისა, 24 აპრილის ღამეს, ყოველივე საბაბის გარეშე აზერბეიჯანის მხრით, საბჭოთა ჯარმა ჩვენი სამშობლოს ჩრდილო სამზღვარი გადმოლახა. ვინაიდან ამ დროს აზერბეიჯანის ჯარის 99 პროცენტი ყარაბაღში აწარმოებდა ომს, აჯანყებულ სომხების წინააღმდეგ, სანაპირო ჯარმა, რიცხვით 300 კაცმა, რომელიც იცავდა ჩრდილო სამზღვარს, რუსის ჯარს ჯეროვანი წინააღმდეგობა ვერ გაუწია, თუმცა ადამიანისათვის შესაძლო საზღვრებში თავისი ვალი შეასრულა.

ბრძოლაში მკვდრები და დაჭრილები ორივე მხარეს ჰყავდა. ორი დღის შემდეგ, ბოლშევიკებმა თავისი აკრეფილი მკვდრები დიდის ამბავით დამარხეს ბაქოში.

27 აპრილის ერთ საღამოს რუსული ჯარი ბაქოდგან უკვე 15 კილომეტრზედ იდგა.

ხოლო როცა ამ ჯარის ნაწილები ქალაქში შემოვიდნენ, მათ მისასალმებელი სიტყვებით ხალილ - ფაშა და ექ. ფუადი შეხვდნენ, რომლებიც წითლებს „ჩვენ მოკავშირეებს“ უწოდებდნენ და მოსახლეობას აჩერებდნენ, რომ წინააღმდეგობა გაეწიათ.

ბაქოში შემოსულ ბოლშევიკებს თეთრ ნახევარ - მთვარიანი წითელი სამკლავურები ჰქონდათ, რომელიც სამი დღის შემდეგ მოიხსნეს, რაკი საჭიროებამ გაიარა.

წითელი ჯარის ბაქოში შემოსვლისას, რუსის ბოლშევიკებმა, რომლებიც ქალაქში სცხოვრობდნენ, მუსულმან - ბოლშევიკების რაოდენიმე რიცხვი ხელთ იგდეს და რუსული შტიკით გამაგრებულებმა, აზერბეიჯანის პარლამენტს ხელისუფლების გადაცემის ულტიმატუმი წაუყენეს — საბჭოთა მთავრობა აზერბეიჯანის დამოუკიდებლობას სცნობს და საბჭოთა ჯარი არა გზით იარაღით არ შევა ქალაქშიო, იმეორებდნენ ბოლშევიკები თავის მოთხოვნილებას. რადგან ქალაქში არა-

ვითარი შეიარაღებული ძალა არ იყო, პარლამენტი იძულებული იყო ხელისუფლება სპეციალური კომიტეტისათვის ჩაეხარებინა, რომელიც ამ მიზნით ბოლშევიკურ პარტიისაგან იყო მოგზავნილი*).

ამ რიგად, 27 აპრილის ღამის 1 — 2 საათზედ, ხელისუფლება ფაქტიურად ბოლშევიკების ხელში გადავიდა, ხოლო იმავე დღილას, რუსის ჯარმა, შეშალა რა თავისი დაპირება, ბაქო დაიჭირა, აზერბეიჯანის მილიციას სწრაფად იარაღი აჰყარა და მათი იარაღი რუს და სომეხ მუშებს დაურგა. დატუსაღებულ იქმნა აზერბეიჯანის მრავალი მოხელე, ხოლო ზოგი დახვრეტილი. მთავრობის წევრები გაიქცნენ და იძულებული იყვნენ სარდაფებში და მთებში ემაღათ თავი. ბაზრებისა და მაღაზიების დაკეტვამ მოსახლეობაში წარმოუდგენელი პანიკა გამოიწვია. დაპატიმრებულთა შორის პარლამენტის წევრებიც იყვნენ, მაგ. მახმეტ ბაგირი, შარზამანლი და სხვანი. აი სახელები, რომელთაც სიკვდილი მიესაჯათ და დაივრიტნენ: ბაქოს გუბერნატორი გენერალი მურატ - გირეი, ბაქოს პოლიციის პრეფექტი — რუსტამ ბეი მირზაევი, სულეიმან ბეი ტაილანლი, აბუ ჯიბრაილ ოღლი, აყდარ ემინ ოღლი, ყადირ ოღლი ჰასანი, მირ მუხსინ ოღლი, მირ იბრაგიმი, ჰასან ოღლი ჰაბიბი, ყურბან ოღლი აბდურახმანი, მეშედი ჰუსეინი, შაჰვარლი ალექსერ ბეი და სხვანი. ექვსი - შვიდი მუსულმანი - ბოლშევიკი პირველ დღეებში კომისრებად დანიშნული: მირზა დავუდ ჰუსეინოვი, ყარაევი ალი ჰაიდა-

* ქალაქში ერთად ერთი ძალა იყო: პარლამენტის მცველი რაზმი — „პარლამენტის პოლკი“, რომელიც უმთავრესად ოსმალებისაგან შესდგებოდა და რომელსაც ოსმალო პოლკოვნიკი უმფროსობდა. ბარა საიდის ხელმძღვანელობით ამ პოლკმა პარლამენტი დაიჭირა და გადატრიალებას შეუწყო ხელი.

რედაქცია

რი, ბუნიატ ზადე მუსაბეკოვი, ჩინგიზ ბეგ სულთანნი და განი ალიმოვი — მათ ზედამხედველობის ქვეშ იმყოფებიან და ვერ ასრულებენ ვერც სამსახურს, ვერ ახდენენ ვერც ვერავითარ განკარგულებებს, თუ ამის ნებას მათთან მიჩენილი რუსისა და სომხის წითელი სამხედრო პირნი არ მისცემენ.

აზერბეიჯანელები ძრწოლამ მოიცვა, როცა ენვერ - ფაშის ნაცვლად ჯარის სათავეში მიქოიანი დაინახეს.

ამ უამად ქვეყნის ნამდვილი გამგეობა ქვემოთ დასახელებულ რუს და სომეხ პირთა ხელშია: მიქოიანის, ხაჩიანის, გაბრიელიანის, ორჯონიკიძის, ლევანდოვსკის, საველიევის და ლიბერმანის.

აზერბეიჯანელები, რომლებიც ამ გარემოებას შესცქერიან, უნებურად იგონებენ 1918 წლის მარტის შავად მოსაგონარ დღეებს. მათ მშვენივრად გაიგეს, რომ ჯარი, რომელიც აზერბეიჯანს ბრძოლით შემოესია, მეგობარი არ არის და მოვიდა, რათა ქვეყანა დაიპყრას.

ამის დამალვას თვით რუსებიც საჭიროდ არა სთვლიან: იგი გამოთქმული იყო არა ერთ ხელ მათი პრესის ფურცლებზედ.

ამ რიგად, ერთის მხრით რუსული პრესის მოურიდებელმა საქციელმა, მეორე მხრით — ბრძანებამ, რათა აზერბეიჯანის ჯარისა და ხალხისათვის იარაღი აეყარათ, ხალხს ნამდვილი გრემოება დაანახვა. გამოჩენილ ოსმალო ოფიცრების დაპატიმრება, რომლებიც ჯერ კიდევ გუშინ ბოლშევიკურ ინიციატივას სათავეში უდგნენ, ეჭვებისათვის არავითარ ადგილს აღარა სტოვებს.

ჰალილ - ფაშა, ბახა - საიდი, ბახა ედდინი, ექიმი ფუადი დაპატიმრებული არიან და რუსეთში გადაგზავნილი. ნური - ფაშა გაიქცა.

სომხები აზერბეიჯანის ასეთი მძიმე მდგომარეობით სარგებლობენ, მეთაურობა ხელთ იგდეს და ყარაბაღზედ შეტევა დაიწყეს; სომხების მთავრობა ყარაბაღელ სომხებს იარაღს

ერევნიდგან აწვდის... სომხები სულ წინ წიწვენ.

ამავე დროს აზერბეიჯანის პოლიტიკური და ეკონომიური მდგომარეობა დღით დღე უფრო უარესდება.

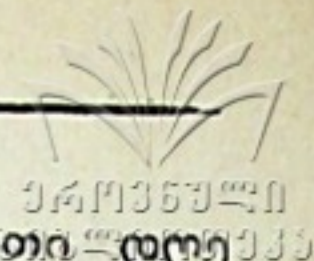
რუსის ჯარი ჩვენ ქალაქებს და სოფლებს სცარცვამს და ჩვენ ქონებას რუსეთში ეზიდება.

რათა ხალხის ყურადღება სხვა მხრით გადახარონ, რუსებმა საქართველოს ეროვნულ მთავრობას აზერბეიჯანის სახელით ომი გამოუცხადეს. ქართულ ფრონტზედ გაგზავნილი ჯარი ამავე დროს აზერბეიჯანის ხალხსაც სჩაგრავს.

ჩვენი ცოლები და ასულები გაუპატიურებულ არიან. სოფლები ნანგრევებად იქცნენ. დიდი სოფლები და ქალაქები რუსის ჯარებით გაავსეს.

და აი, განჯა, ყარაბაღი, აღდაში, შექი, ყაზახი, ზაქათალა, რომლებმაც ამ რეპრესიებს ვერ გაუძლეს — აჯანყდნენ.

23 მაისს შექის ცხენოსანმა პოლკმა, ჯევანშირის მაზრაში მყოფ წითელ სამხედრო ნაწილებს იარაღი აპყარა, რომლის დროს მრავალი რუსის სალდათი მოიკლა. 30 მაისს, განჯის მოსახლეობა, 350 ასკერის დახმარებით, აჯანყდა, ორი - სამი საათის განმავლობაში იარაღი აპყარა ქალაქის მუსულმანურ ნაწილში მდგომ რუსის ჯარებს და ერთი კვირის განმავლობაში თავს იცავდა. მაგრამ რუსები და სომხები შეერთდნენ, შეერთებულის ძალებით ქალაქს ალყა შემოარტყეს და ძლიერი ზარბაზნის სროლით ქალაქი აიღეს. ქალაქში შეცვივნულებმა მოსახლეობას ელეტა გაუმართეს, რომლის დროს 5000 მუსულმანი მოიკლა, რომლის უმრავლესობა ბავშების, ქალების, მოხუცთა და ავადმყოფთაგან შესდგება. სახლები დანგრეულია, ქონება — გატაცებული. რუსების მხრით 4000 მკვდარი დარჩა.

აყვავებული ქალაქი განჯა სასაფლაოდ აქციეს. ბოლშევიკურმა პრობლემამ აქ სომეხ-მუსულმანთა მტრობის ხასიათი მიიღო. სომეხები შურს ძიობენ და მუსულმანებს რუსთა ხელით ელეტენ. 1918 წლის მარტის შავი დღეები ამ უამად განმეორდა არა ბაქოში, არამედ განჯაში.

დღეს მთელი განჯის მხარე იარაღში ჩამჯდარი და აჯანყებულია. ამ ორი - სამი დღის წინად ზაქათალაც აჯანყდა და მაზრიდგან ყველა წითელი გაჰყარა.

აზერბეიჯანის დამოუკიდებლობისაგან მოგონება - და დარჩა.

აზერბეიჯანის მთელი ოფიცრობა, გენერლებით და პოლკოვნიკებით, დაპატიმრებულია და კუნძულ ნარგენზედ იმყოფება, მეცნიერების ხალხი და ინტელიგენცია იწყვიტება. მრავალი დაიხვრიტა, მრავალს კატორღა აქვს მისჯილი და ციმბირშია გაგზავნილი, ზოგი გაიქცა.

გადამთიელებმა, ჯარისა და ინტელიგენციის გაწყვეტით, აზერბეიჯანი უმათაურო გახადეს და ისე გაბატონდნენ შიგ*).

საბჭოთა მთავრობა, საქართველოსთან დადებულ ხელშეკრულობის მიხედვით, უკანასკნელს ზაქათალას აძლევს, რომელიც აზერბეიჯანის განუყოფელი ნაწილია.

არ არსებობს არავითარი ეჭვი, რომ საბჭოთა მთავრობას, რათა ბაქოს ნავთი ხელში იგდოს სურს აზერბეიჯანის დანაწილება და მისი ნაჭერ - ნაჭერ სომეხებისათვის და ქართველებისათვის და სხვ. გადაცემა.

*) 27 მაისს კუნძულ ნარგენზედ დაიხვრიტა 79 კაცი, მათ შორის: ხუდადათ რაფიბეკოვი — განჯის გუბერნატორი, ისმაილ ხან ზიათხანოვი, გენერალი უსუბეკოვი, გენ. გაიდაბაში, პოლკოვნიკი ხან ნახიჩევანსკი, ბაქოს პოლიცემისტერი — გუდა გუდიევი და სხვანი. რედაქცია.

აზერბეიჯანის მდგომარეობა დღითიდღე უარესდება. რუსები და სომეხები, გაერთიანებულნი და ამით გაძლიერებულნი, ლუბავენ აზერბეიჯანს.

ბოლშევიკები ყველა ხალხებს თავისუფლებას ჰპირდებიან, მაგრამ როცა საქმე მუსულმანებამდის მიდის, მხოლოდ მუსულმანთა დაპყრობა და მათი დამონება სურთ. ეს ძველი რუსული პოლიტიკაა, რომელსაც ბოლშევიკებიც აგრძელებენ.

აზერბეიჯანის და თურქესტანის დღევანდელი ვითარება ამ აზრს სავსებით ადასტურებს.

აზერბეიჯანის სამხრეთ ნაწილს სომხეთს აძლევენ. აღმოსავლეთს — საქართველოს. ბაქო და მისი სანახები რუსებს თავისთვის უნდათ. მათ უნდათ აზერბეიჯანის ნავთი და ამის გამო ყველაფერზედ წავლენ.

ამ გამოუთქმელი უბედურების მიზეზი, რომელიც აზერბეიჯანს ეწვია, არის იმ ოფიცერთა შეცდომა, რომელიც თქვენის სახელით ჩვენში სტუმრად იყვნენ. აზერბეიჯანი იღუპება იმ შეთანხმების გამო, რომელიც თქვენ რუსეთთან დასდეთ.

თქვენო აღმატებულებავ! თქვენ რუსებმა მოგატყუეს. უმანკოდ დაღვრილი სისალისა და დანგრეულ ქალაქების პასუხისმგებელი თქვენა ხართ, ვინაიდან მთელი პოლიტიკა თქვენის სახელით კეთდება, თქვენი სახელი რუსებმა გამოიკრეს და თავის ზრახვების ასრულებაშიაც თქვენის სახელით მოქმედობენ.

თუ მართლა, თქვენ რუსებთან ხელ - შეკრულობით ხართ დაკავშირებული, მინდა იმედი მქონდეს, რომ მიიღებთ ზომებს, რათა რუსის ჯარი აზერბეიჯანიდგან გაყვანილი იყოს. ხოლო თუ არსებული ვითარება გაგრძელდა, აზერბეიჯანი უბრალოდ და სადათ რუსის გუბერნია შეიქმნება. მოკლედ, აზერბეიჯანი დაიპყრო მემარცხენე რუსის პარტიამ, რომელიც ძველი რუსეთის ძლიერების აღდგენაზე ოცნებობს. არსებითად ეს პარტია არ-

აფრით არ განსხვავდება კოლჩაკის, დენიკინის და ვრანგელისაგან, რადგან მათი მისწრაფება იგივეა: ერთნი ახორციელებენ ეროვნულ მიზნებს მარჯვნიდან, მეორენი — მარცხნიდან.

არავითარი ეჭვი არ არის, რომ აზერბეიჯანი, რაც უნდა იყოს, შესძლებდა თავისი სახელი და დამოუკიდებლობა დაეცვა, თუ არა ზოგიერთ ავანტურისტების პოლიტიკა და წრეს გადასული დაპირებანი, რომლებმაც დამბლა დამართეს ჩვენი თავდაცვის უნარიანობას, და ხელი შეუწყვეს ჩვენ სამშობლოში რუსების შემოჭრას.

ამ ვაჟბატონებმა ეხლა უკვე შეიგნეს ეს, მაგრამ ნაგვიანევი სინანული უსარგებლოა. ხალხი ხედავს, როგორ ეზიდებიან ბოლშევიკები აზერბეიჯანის ქონებას მოსკოვში, არა სწამს ბოლშევიკების განმათავისუფლებელი მისია აღმოსავლეთში და შეუძლებელიც არის დაიჯეროს, რადგან რუსეთს უნდა არა აღმო-

სავლეთის განთავისუფლება, არამედ სიკვდილი.

თქვენო აღმატებულება! იქნება ჩემს წერილში შეცდომები შენიშნოთ. მაპატიეთ. მაგრამ დავსწერე როგორც შემეძლო და რაც ვიცოდი.

როგორც აზერბეიჯანელი წარმოუდგენლად ვიტანჯები. თუ კი თქვენგან შეველა იქნება, აზერბეიჯანი შესძლებს, რომ თავი დაიცვას და დამოუკიდებლობის უფლება შეინარჩუნოს.

უბედური ამბების გამო, რომელიც აზერბეიჯანს ეწვია, ევროპის სახელოწიფოთა წინაშე ჩვენ პროტესტი განვაცხადეთ. ჩვენ მოვიტხოვთ რუსული ჯარის განდევნას აზერბეიჯანიდან.

დ-რი ჰასანი,

აზერბეიჯანის პარლამენტის თავმჯდომარის ყოფილი მოადგილე.

ტფილისი, ივნისი 13, 1920 წ.

ილიას ერთი კოლეგია.

ამ შემოდგომის დღეებში, რომელიც საქარველოში ამინდით ასე ნაზი და მაჭრით ასე მტკბარია და როცა ქართველობა იქ ილია ჭავჭავაძის დიდ ეროვნულ ღვაწლს დღესასწაულობს, იქნება უადგილო არ იყოს, ზედმეტი სიტყვის და საიუბილეო პათოსის გარეშე, მოვიგონოთ პოეტის მოღვაწეობის ის წლები, ქართულ ეროვნულ შეგნებისა და საზოგადოებრივ განვითარების ისტორიასთან ასე მჭიდროდ გადაბმული, როცა პოეტის სატირული ნიჭი, ღვთის მიერ მისთვის განსაკუთრებულის სიყვარულით ნაბოძები, ასე ბრწყინვალედ გადიშალა. ეს მოგონება გააცოცხლებდა ჩვენთვის არა მარტო თვით პოეტს, არამედ მთელ ეპოქას, „მამათა“ იმ დროს და „შვილ-

თა“ იმ წრეს, რომლის მედროშე ილია ჭავჭავაძეს, იმ დროის მეორე შესანიშნავი პირი — ნიკო ნიკოლაძე ასე ახასიათებს:

„რაც კი რამ იყო ჩვენში ახალგაზდა, მხნე, ახალი წესისა და ცხოვრების მოყვარე, ყველამ იცნო ის პატიოსანი მომავლის დროშა, რომელიც მხნედ ეკავა ილია ჭავჭავაძეს. ძველმა წესმა, ძველმა კაცობამ თავი შეაფარა „ცისკარში“ და ამნაირად, იმ ბრძოლაში, რომელიც გაიმართა „საქართველოს მოამბის“ და „ცისკრის“ შუა, სჩანდა ის ნამდვილი და ძლიერი ბრძოლა, რომელიც იმ დროს სდულდა ძველსა და ახალს შუა ჩვენს ცხოვრებაში“.

1861 — 63 წლების შემდეგ, როცა ილია პირველად გამოვიდა საზოგადო ასპარეზზედ,

ეს იყო 1871 და 72 წლები, როდესაც ილიას „პუბლიცისტურად“ მომართული მუზა ჯერ უნახავის გაბედულობით და გაბედულის უნახავობით აქდერდა.

ამ ორი წლის განმავლობაში ილიამ დასწერა: „პარიზი“, „რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით“, „ბედნიერი ერი“, „გამოცანები“ პირველი და მეორე, „პასუხის პასუხი“, „რჩევა“ და ქართულ მწერლობაში ამ უმაგალითო გალექსილი პოლემიკის ეპილოგი, ტკბილი და იმედიანი „ჩემო კარგო ქვეყანავ“.

ამ სარკასტული პოეზიის პოლემიკაში, რომელშიაც „რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით“ და „ბედნიერი ერი“ ილიასებური სატირი შედეგებად გვევლინებიან, ცენტრი მაინც მისი „გამოცანებია“.

თუ ილიას ყოველი თხზულება, სატირულად წარმართული, ნიშანში ამოღებული სროლა იყო, რომელიც შიგ შუაში ხვდებოდა მიზანს, მისი „გამოცანები“ ნამდვილი შრაპნელი იყო, რომელთაც პოეტმა მთელ ძველ თაობას თავზე დააყარა. მას შემდეგ კარგა ხანმა გაიარა და ეხლა თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ეს შრაპნელი ბევრ უდანაშაულო პირსაც მოხვდა. დაიჭრა ისეთი ხალხიც, როგორც თავ. გრიგოლ ორბელიანი და დიმიტრი ყიფიანი იყო, მაგრამ ეს უფრო სასროლი იარაღის ბრალი იყო, ვიდრე მსროლელის. დიდი ფარდებით მოსროლა დღევანდელი არტილერიის მთავარი ხერხია.

ეს საქმე იმპერატორ ალექსანდრე მეორის საქართველოში ჩამოსვლით დაიწყო. ძველი ამბავია. ქართველების საქციელიც იმ დროინდელი იყო. იმპერატორს თავად - აზნაურობა უნდა შეხვედროდა და „ადრესი“ მიერთმია. „ადრესის“ მირთმევაში, რომელიც იმ დროს საზოგადოებრივი აზრის და სურვილის გამოთქმის ერთად ერთი წესი და საღსარი იყო, „თერგ - დალეულები“ განზედ ვერ დარჩებოდნენ და კომისიაში, რომელიც თავად - აზნაურობამ ამ „ადრესის“ შესადგენად აირჩია,

„ძველი“ თაობის პირების გარდა, აზნაული თაობის წარმომადგენლებიც მოჰყვნენ. ძველებიდან ესენი იყვნენ: თავ. თავ. რევაზ ანდრონიკაშვილი — გუბერნიის მარშალი, გრიგოლ ორბელიანი, მიხეილ ბირთველის ძე თუმანიშვილი და დიმიტრი ჯორჯაძე და ახლებიდან — ილია ჭავჭავაძე, ივანე თარხნიშვილი — ფიზიოლოგი პროფესორი, ბესარიონ ლოლობერიძე და ნიკო ნიკოლაძე.

ამ კომისიაში რომ ნ. ნიკოლაძეც მოჰყვა, ამ ცნობას აკაკი იძლევა. ეს გარემოება აღსანიშნავია, რადგან ნ. ნიკოლაძე თავად - აზნაურთა წოდებას არ ეკუთვნოდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ კომისიას ირჩევდა არა მთელი საქართველოს თავად - აზნაურობა, რამედ ტფილისის გუბერნიის მაღალი წოდება, მაგრამ კომისიაში ქუთაისის გუბერნიის აზნაური ბეს. ლოლობერიძეც მოჰყვა. ყოველივე ეს იმისი მაჩვენებელია, რომ „ადრესის“ შედგენის საკითხში ი„ძველი“ თავად - აზნაურობა ფორმალობას დიდათ არ იცავდა და ახალ თაობას თავისი აზრების გამოთქმის საშუალება მისცა.

მიუხედავად ამისა, ილიას „გამოცანებში“ ხელ - აღებით ძველი თავად - აზნაურობა და კერძოდ ამ კომისიის „კონსერვატორული“ წევრები მოჰყვნენ. ეს აიხსნება იმ გარემოებით, რომ „ძველი“ და „ახალი“ თაობა კომისიაში ვერ მორიგდა.

კომისიაში „ახალმა“ თაობამ მოითხოვა, რომ თავად - აზნაურობას ხელმწიფისათვის ცფილისში უნივერსიტეტის დაარსება ეთხოვა. ილია, ნ. ნიკოლაძე, ბ. ლოლობერიძე და ივ. თარხნიშვილი უნივერსანტები იყვნენ. მათი ჯარიც უმთავრესად უნივერსანტებისაგან შესდგებოდა. გასაოცარი არაფერია, რომ საქართველოს გამოღვიძების ხანაში, მათი უმთავრესი საგანი და მიზანი ხალხის განათლება იყო. ამ აზრის თავგამოდებული მოსარჩლე ივ. თარხნიშვილი უნდა ჩაითვალოს. ახალგაზდა მეცნიერი და განთქმული ლექტორი, ამ დროს ტფილისში საჯარო ლექციებს კითხუ-

ლობდა და განსაკუთრებით ქალთა უმაღლეს განათლებას ქადაგებდა. მისი გავლენის ბრალია, რომ იმ დროს ახალგაზდა ქართველი ასულები მრავლად წავიდნენ ევროპაში ამ უმაღლეს განათლების მისაღებად; გ. წერეთლისა და სერგეი მესხის წერილების წყალობით ჩვენ ისიც ვიცით, თუ ვინ იყვნენ ის პირველი ქართველი ქალები, რომლებმაც განათლებისათვის ევროპას მიაშურეს.

მაგრამ ერთი იყო ამ მცირე წრეების მაღალი სურვილები და სხვა სურათს იძლეოდა სინამდვილე კავკასიაში, სადაც ოცი საშუალო სასწავლებელიც არ არსებობდა, რომ უნივერსიტეტისთვის საჭირო სტუდენტთა რიცხვი მიეწოდებინა. დასასრულ, რუსული უნივერსიტეტი იმ დროს ტფილისში, მხოლოდ რუსიფიკაციის ახალი კერა იქნებოდა. ამიტომ კომისიაში ლიბერალებმა ვერ გაიმარჯვეს. აკაკი, რომელიც ამ ოთხ „თერგდალეულზედ“ უფრო იდეალისტი იყო და ეტყობა უფრო სწამდა, რომ ტფილისში 1771 წელს უნივერსიტეტი იხეირებდა, „ახალი“ თაობის ამ მარცხს ბეს. ლოლობერიძეს აბრალებს. იგი ამბობს, რომ „ძველებმა“ ბეს. ლოლობერიძე გადიბირეს და უნივერსიტეტის ბედი ამან გადაჭრაო. მაგრამ იმ ხანად რომ თავად - აზნაურობამ უნივერსიტეტის დაარსებაზედ არ იშუამდგომლა, ბეს. ლოლობერიძე არაფერ შუაში იყო.

ბეს. ლოლობერიძე „თერგ - დალეულებში“ წლოვანობით ყველაზედ უმფროსი იყო და სავსებით დამოუკიდებლად შეეძლო ჰგონებოდა, რომ ტფილისში უნივერსიტეტის გახსნა მხოლოდ „ოცნება“ იყო. პრაქტიკული ხალხი იყო თვით ეს „ძველი თაობა“, რომელსაც საკუთარი პატრიოტიზმი თითონაც ჰქონდა.

დრო სხვანაირი იყო. საქართველოს აღმოსავლეთი საზღვარი სპარსეთისაგან უზრუნველყოფილი იყო, შამილი რუსეთთან შერიგებული და მთა დაწყნარებული, ჯავახეთი და სამცხე შემოერთებული. მაგრამ ქართვე-

ლების რუსულ ჯარში სამსახურით გატაცება ჯერ კიდევ დამცხრალი არ იყო. რუსეთის სახელმწიფო საზღვარს იქით ჯერ კიდევ მოზრდილი ქართული ლუკმა იდო. ეს იყო არტაანი, ოლთისი, ართვინი, არტანუჯი და ბათუმის მხარე. წლებიც ისეთი იყო, როცა რუსეთი ოსმალეთთან ომისთვის ემზადებოდა. როცა ექვსი წლის შემდეგ ეს ომი მოხდა, ადგილი ჰქონდა არა მარტო იმ ამბავს, რომ ქართველობამ ამ ომში საგრძნობი მონაწილეობა მიიღო, ადგილი ჰქონდა სხვა კერძო საყურადღებო ეპიზოდებსაც, რომელიც იმ დროის ქართული სულის კვეთების სურათის საერთო ხაზმოსმულობასაც ათავებენ.

ამ ომში თავ. ზაქარია ჭავჭავაძის რუსული კავალერია ოსმალეთის კავალერიას შეხვდა, რომელსაც მუსა - ფაშა კუნდუხოვი უფროსობდა. ეს ის მუსა - ფაშა კუნდუხოვია, რომელიც თავის მთიელ თანამოძმეებით ოსმალეთში გადასახლდა და რომლის რუსულად დაწერილი მოგონებანი პირველად „კავკაზ“-ში დაიბეჭდა. მოხდა ის, რომ ქართველ გენერლის რუსულმა კავალერიამ კავკასიელ ფაშის ოსმალურ კავალერიას აჯობა. არტაანის მაღლობებიც მეორე ქართველმა თავ. მიხ. ამირეჯიბმა აიღო, იგივე იყო დევე - ბონეს გმირი და ზრუმშიაც პირველი შევიდა. ეს იყო ისეთი „რუს“-ის გენერალთაგანი, რომელიც ყოველ ომის წინ, მკლავის წასახალისებლად, გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელოს“ კითხულობდა. მოკლედ, ეს იყო დრო, როდესაც რუსეთს ქართული მიწები შემოჰქონდა.

როდესაც ომი გათავდა და ბერლინის კონგრესის დადგენილების ძალით არტაანი, ოლთისი, ართვინი, არტანუჯი და ბათუმის მხარე რუსეთმა შეიერთა, აქარლების პირველი გამოჩენა ტფილისში გრიგოლ ორბელიანმა და ილია ჭავჭავაძემ, „ძველმა“ და „ახალმა“ თაობამ, ერთად იდღესასწაულეს.

ამის გამო გრიგოლ ორბელიანი სწერდა სოფიო ორბელიანს:

„ასე ჩემო სოფიო... დიდის იმპერატორის ძლიერებამ... ჩვენი ძმანი, ძველნი ქართველნი; აქარა, ლივანა, ქობულეთი ბათუმით განათავისუფლა ოთხ - ასის წლის ტყვეობიდან და შეართა დედა - საქართველოსა, რომლისა შედეგსა ეხლა ვერ მიხვდება გონება კაცისა“.. თითქმის იმავე სიტყვით ალაპარაკდა ამ ამბავზედ ილიაც:

„ჩვენი ძმები, ჩვენი სისხლ - ხორცი, ჩვენთან ერთად „მებრძოლი შავის ბედისა“, ჩვენის გმირების ბუდე, ჩვენის უწინდელის განათლების და სწავლის აკვანი, ჩვენი ძველი საქართველო, — დღეს ჩვენ შემოგვიერთდა და თუ კარგად მოიქცევით — ვის ხელთაც აწ იმათი ბედია, ჩვენთან იქნება კიდევ სამუდამოდ“...

1871 წელს, ესე იგი ამ ომზედ ექვსი წლით ადრე და საზოგადოთ მთელი სამოცდა ათი წელიწადი, რაც რუსეთი საქართველოში ბოგინობდა, ქართული წინაქაცობის სულისკვეთება, რუსეთის წინააღმდეგ მრავალის აჯანყებისა და შეთქმულობის მიუხედავად, ასეთი იყო. ზოგმა ჩვენი დროის მწერალმა ასეთ მოვლენას შესანიშნავი ტერმინი მოუწახა და ამნაირ ვითარებას სულის „გაორებას“ უწოდებს, ავიწყდება რა ის გარემოება, რომ შავ - ბედში მყოფი ერები ხან ჯანყდებიან და ხან მორჩილებით სცხოვრობენ, იმის და მიხედვით თუ რომელი მოვლენა რა სარგებელს იძლევა.

კომისიაში „ძველებმა“ ახალთაობის აზრი არ გაიზიარეს და რუსული უნივერსიტეტის ნაცვლად, რომელსაც მაშინ საქართველო თავში არ იხლიდა, ტფილისში „კადეტთა კორპუსის“ დაარსება მოითხოვეს.

ლიბერალები დამარცხდნენ. რუსული უნივერსიტეტი ბრძოლის საგანი ვერ გამოდგა. ილიამ ეს კარგად იგრძნო. იგრძნეს სხვებმაც. მაგრამ საჭირო იყო თვით „ლიბერალიზმის“ დაცვა, რომელსაც სხვა გარემოებაში და სხვა მიზნებისათვის კიდევ დიდი სარბიელი ჰქონდა და ილიამ თავის „გამოცანები“ დასწერა.

პირველ წყებაში ცხრა „გამოცანა“ შევიდა, მეორეში — ხუთი და რალა თქმა უნდა, რომ პირველი წყების პირველი „გამოცანა“ გუბერნიის მარშალს, თავ. რევაზ ანდრონიკაშვილს ეხებოდა, რომელმაც „ქვეყნის (ლიბერალების) თხოვნა“ არ შეიწყნარა:

1.

ულვაშ სრული, მელოტია,
უთაური თავიანი,
ხელთა - მლოკი, ქონდრის კაცი,
დიდგულა და ბოხ - ზმიანი.
თუმცა ტანად პატარაა,
სხვაფრივ კი კარგად დიდია,
ქვეყანა და ქვეყნის თხოვნა
იმას ფეხებზედ ჰკიდია.

მერე მოდიან გიორგი მუხრან - ბატონი, ივანე მუხრან - ბატონი, პლატონ იოსელიანი, დიმიტრი ჯორჯაძე, იასე ჭავჭავაძე, ბესარიონ ლოლობერიძე, გრიგოლ ორბელიანი და მეორე წყებაში: ლორის - მელიქოვი, ლევან მელიქიშვილი, იოსებ თარხნიშვილი, მიხეილ თუმანიშვილი და დიმიტრი ყიფიანი.

ავტორი გრიგოლ ორბელიანს და დიმიტრი ყიფიანს მაინც გაუფრთხილდა და როგორც მკითხველიც დაინახავს, ორივე გამოცანების ბოლოებში მოაქცია.

პირველი შთაბეჭდილება, რომელიც გამოცანებმა მოახდინეს, ყოველს შემთხვევაში გრიგოლ ორბელიანზედ მაინც, არც ისე მწარე იყო. მან სთქვა: „არა, არა მწყინს, მამას არ უნდა ეწყინოს სილა თავის პატარა შვილისა. ერთი რამ მაწუხებს მხოლოდ: იქ, ზემოდ მივა ეს ამბავი და არ ივარგებს. არავინ არ უნდა იცოდეს ჩვენი იდუმალი გულის ზრახვანი“-ო.

მაგრამ „გამოცანებში“ მოხსენებული იყო იმდენი მისი მეგობარი, იმდენი გენერალი, გენერალ - ადიუტანტი, ტაინი და სტატსკი სოვეტნიკი, რომ გრიგოლ ორბელიანსაც ისევე

უნდა დაეცვა თავისი კონსერვატორული წრე, როგორც ილია ჭავჭავაძე თავის ლიბერალიზმს იცავდა. გრიგოლ ორბელიანმა თავის „პასუხი შვილთას“ პირველ ვარიანტი დასწერა:

კოლო - ბუზებო,
ლიბერალებო,
ჭკუით გლახებო, პატრიოტებო,
გზა - დაკარგულნო,
წყალ წაღებულნო,
კატის კნუტებო, საიდგან კნავით?

კერძოდ ილიაზედ პოეტი სწერდა:

ის ლიბერალი,
ბურთივით მრგვალი,
ზნეობის მცველი ამას ჰქადაგობს:
„ლოცვა რათ გვინდა?
ღმერთი რათ გვინდა?
ჩვენი გონება არს ჩვენი ღმერთი“.

რაზედაც აკაკი უბასუხებდა:

იმ ლიბერალს, ბურთივით მრგვალს,
რათ უპრაწავ მრისხანედ თვალს?!...

მაგრამ საჭირო იყო რომ პასუხი თვით ილიასაც გაეცა და, 1872 წელს, 28 იანვარს, ილიამ დასწერა თავისი არა ნაკლებ შესანიშნავი „პასუხის პასუხი“.

ამ პოლემიკამ იმდროინდელი ქართველობა ბევრი ალაპარაკა. ასეთი პოლემიკა ორ კაცსა თუ ორ თაობას შორის, სპორტს რომ რითიმე ჰგავდეს, იქ იდგებოდა მესამე კაცი — არბიტრად წოდებული, რომელიც ბრძოლას თავდარიგს მისცემდა. მაგრამ ომი არასოდეს სპორტი არა ყოფილა და დასანანი აქ არაფერია. ადამიანს სხვა ღირსებაცა სჭირს, რომელიც ბრძოლის ზედ მეტ ზიანს ანაზღაურებს. ილიას ეს ღირსებაც ჰქონდა. როდესაც წლებმა გაიარეს და გრიგოლ ორბელიანი მოკვდა, ილია ჭავჭავაძე თავის „სხვა“ საქართველოთი მის კუბოსთან გამოცხადდა და სთქვა: — ოდესღაც საქართველო შეიგნებს თუ რა ადამიანს ვმარხავთ დღეს და მისი გული სიამაყით გაივსება, რომ ასეთი დიდბუნებოვანი ადამიანის დაბადება ჩვენ სამშობლოსაც შესძლებიაო...

შ. ამირეჯიბი

მ რ ი

რა არის ნაცია, ანუ ერი? მიუხედავად იმისა, რომ ამ საკითხს და ცნებას უპირველესი ადგილი უნდა ეკუთვნოდეს ადამიანისა და კაცობრიობის შეგნებაში, ის საკმარისად ცხადი და ნათელი არ არის. მის უდაოდ შეგნებისათვის თითოეული ადამიანის შეგრძნობა უფრო მეტად საჭიროა, ვიდრე განყენებული ჩამოყალიბებული აზრი. და ეს ასეა იმ დროს, როდესაც ეს უდიდესი ცნება უდიდეს ფაქტორად გაიზარდა. უეჭველია, რომ ერი იგივე არ არის, რაც რასა და ან სახელმწიფო, რო-

გორც ეს ჩვენშიც არსებულ ერთ ცნობილ მოძღვრებას ჰქონდა წარმოდგენილი. შესაძლებელია, წინდაწინ და ზერელედ განვმარტოთ, რომ ნაცია ანუ ერი არის ადამიანთა ისეთი კრებული, რომელსაც თავი ბუნებრივად შეერთებულად მიაჩნია სხვა და სხვა განსაზღვრით (აფინიტე) და რომლისთვის ეს უკანასკნელი გარემოება ისე ძლიერია, რომ ისინი კმაყოფილი არიან, როცა ერთად სცხოვრობენ, ხოლო უბედურნი ცალ-ცალკე ყოფნით, ან შეწყუხებულ - უკმაყოფილო, როცა

სხვის მფარველობის ქვეშ იმყოფებიან. მაგრამ ერის ცნების ქვენმარტად გასაგებად აუცილებელია ვიცოდეთ, თუ როგორი არიან ის განსაზღვრანი და შემათანხმებელი ძალები, რომლებიც გაგრძნობინებენ მის თანამედროვე შეგნებას. ესენია: რასიულობა — ენა — რელიგია — გეოგრაფია — ეკონომიური ინტერესი — ისტორია — ერთ და იგივე ძალის ქვეშ ხანგრძლივი ყოფნა.

ესა თუ ის ერი წარმოადგენს ამა თუ იმ რასსას. მაგრამ არ არსებობს ერი, რომელშიაც შერეული არ იყოს უცხო რასის ელემენტი. ამ უკანასკნელს იტყვს ხოლმე ძირითადი რასა თავის ეროვნობაში. ეს მოვლენა ადვილი გასაგები გახდება თუ გავითვალისწინებთ ხალხთა იმ შერევასა და გადაჯგუფებებს, რომელთაც ადგილი ჰქონდა ჩვენს წინაისტორიაში. და რომ რასა იგივე ერი არ არის იმნაირადვე თვალსაჩინოა, თუ გადავხედავთ ლათინურ რესსაზე წარმოშობილ ერთ, აგრეთვე სლავიანურ რასის ერებს, კელტებს და სხვა. რასიულობის ფაქტის გამო ამ ერებს თავი ერთ ერად არ უგრძნიათ. სწორედ აქ სჩანს რასიულობისა და ნაციონალური რაობის სხვა და სხვაობა. ერის გაგებას ისეთ კათეგორიებისაკენ არ მივყევართ, როგორც რასიზმს. ცხადია, ერში საჭიროა რასიულობისათვის ზრუნვა - მოვლა. მაგრამ ეს არ ნიშნავს ერთი რასის უპირატესობას მეორეზე.

მეორე დამახასიათებელ თვისებათაგანია ენა. ზოგჯერ ენა ხერხემალია ეროვნულობისათვის. ერი როგორც ეროვნების სუბიექტი, თავის თავს ენისა და მით შექმნილ ღირებულებებით გამოსთქვამს. იგი არის ეროვნულ წარმატების უდიდესი ძალა. და კიდევაც აღნიშნავენ, რომ ენა არ არის მარტო სიტყვათა სისტემა, არამედ ერთგვარი გონებრივი მექანიზმი. მაშასადამე, ერთ და იმავე ენით ლაპარაკი დახლოებით ერთ და იგივე აზროვნებასა ჰგავს. ძველი საბერძნეთი, ყოველთვის დანაწილებული და ერთმანეთში მოქიშპე,

ერთიანდებოდა ხოლმე ბარბაროსთა წინააღმდეგ, მხოლოდ სპირიტუალიზმის ნიადაგზე, რომლის სიმბოლოა ენა. იგი დიდ პირობათაგანია. მაგრამ უნდა აღინიშნოს აგრეთვე, რომ არა მუდამ გადამწყვეტი. მაგალითად, შვეიცარული ერი სამ ენაზე ლაპარაკობს. სამ ენაზევე ლაპარაკობს ბელგიაც. დიდ ინდოეთის ყველა წარმომადგენლებს კი მხოლოდ ინგლისურად შეუძლიანთ ერთურთის გაგება. არც არავინ ფიქრობს, რომ ინგლისურად მოლაპარაკე ამერიკელები ინგლისელები არიან. მაგრამ ენა ერში უდიდესი შემქნელი, შემოქმედი ძალაა. შემდეგ მოდის რელიგია, რაც აკავშირებს და არ ქმნის ერს. ბევრი ბელგიელი რელიგიურად უფრო მეტად განსხვავდება ერთმანეთისაგან, ვიდრე ბევრი მათგანი ჰოლანდიელებისაგან, თუმცა ნათელია, რომ ესენი ორი სხვა და სხვა ერია. არსებობს დიდი ინდოეთის ერი ორის რელიგიით — ისლამით და ჰინდუზმით. აგრეთვე გერმანელები ნახევრად პროტესტანტები და ნახევრად კათოლიკენი არიან. ინგლისს არასოდეს სჯულის ერთობა არა ჰქონია. თუმცა ისინი დასრულებულ ერს წარმოადგენენ. ასევე ითქმის გეოგრაფიულ ერთ და იგივეობაზე. გეოგრაფიული ერთიანობა ან ხელს უწყობს ან მხოლოდ აძნელებს ერის ჩამოყალიბებას, მაგრამ ერს არ ჰქმნის. შეიძლება ერი გეოგრაფიულად ფრიად სხვა და სხვა ჯგუფებს წარმოადგენდეს, როგორც საბერძნეთია მაგალითად. ამ მხრივ საფრანგეთ - გერმანიის საზღვრები შემთხვევით საზღვარს უფრო გავს, იმდენად მსგავსია იგი. მეორე მხრივ უნგრეთი გავს მთა შემორტყმულ დიდ ველს ერთის ჰიდროგრაფიული ბაზით, რომელმაც ერის მთლიანობა ვერ შექმნა. უნგარი და მაგარი სხვა და სხვა მოდგმაა. ამ რიგად, ნათელია, რომ გეოგრაფიული ერთი და იგივეობა არაა არც აუცილებელი და არც საკმარისი გარემოება ერის ჩამოსაყალიბებლად.

ხოლო მეტად საინტერესოა თუ რა როლი

აქვს მიკუთვნებული ერის შექმნაში ეკონომიურ მოტივს. სწორედ აქა ვხედავთ, რომ ყველაზედ მართალი ის არ არის მუდამ, ვინც ყველაზე მეტსა ჰყვირის. ჩვენს დროში ბევრჯელ გვსმენია და დღესაც გვესმის, რომ ყოველი მოვლენა ეკონომიური მიზეზით უნდა აიხსნასო. თუ როგორ შეიძლება ამგვარი ლოლიკით ყველა ჰუმანიურ, მიზნისათვის ბრძოლის და იდეალისტობის ახსნა — ის სარკეა, რომელშიდაც ასეთი მოძღვრების უვარგისობა მოსჩანს. რაკი აქ ვეხებით ეკონომიურ მოტივის როლს მხოლოდ ერის შექმნის საკითხში, საკმაოა როგორც მაგალითი, ითქვას, რომ არ არსებობს არავითარი ეკონომიურ ინტერესთა იგივეობა სამხრეთ საფრანგეთის მევენახისთვის და ჩრდილოელ, ვთქვათ, ქ. ლილის მუშისათვის. აგრეთვე აშკარაა, რომ აღმოსავლეთ პრუსიელნი უფრო ახლო არიან ეკონომიურ ინტერესთა მიხედვით, მოსაზღვრე პოლონელებთან, ვიდრე საქსონიის მუშებთან. თუმცა, აშკარაა, რომ რა კუნჭულიდანაც არ უნდა იყოს გერმანელი, შეგნებულად ის გერმანელია. მათში შეიქმნა რასსიზმიც და მოგეხსენებათ, რომ რასსიზმი არ არის მარტომის შემდეგი მოვლენა. ამნაირად ყველა თქმულიდან უნდა დავასკვნათ, რომ ეკონომიურ ინტერესთა იგივეობის მოტივი სხვასთან შედარებით მცირე მნიშვნელოვანია. ერის ჩამოყალიბების პროცესში ასეთი თეორია ატყუებს ისეთ კაცს, რომელიც მხოლოდ თავის ცხვრ წინ იხედება. ეს ფაქტორი მხოლოდ ჰყოფს და არ აერთებს ერს, როცა იგი სცილდება კლესიურ ინტერესს. და რაკი მიუხედავად ამისა ნაციონალური მოძრაობანი მაინც არსებობენ, რაკი მათი გამარჯვებანი უდიდესი მიღწევანი არიან ერებისათვის და აქედან კაცობრიობისათვის, რის გამო ამდენ მოვლენას ჰქონია ადგილი და რომელზედაც ისტორია აშენებულა, მაშ სად და უნდა დავინახოთ ეკონომიურ მიზეზის უპირატესობა?! იქ ხომ არა, რომ, მაგალითად, კაპიტალის-

ტურ ეპოქაში და აქედან ერებში ეკონომიურ ინტერესების ნიადაგზედ კლასები წარმოიშვენ, რამაც არა თუ შეკვეცა ერის ცნების მნიშვნელობა, ნაცია, ნაციონალური ერთეულები, არამედ ისინი უფრო გაიზარდა და დღეს ყველასათვის გარდაუვალ ისტორიულ დებულებად აქცია. მაშასადამე, წინსვლა და ისტორია მიემართება იქეთკენ, რომ ერთი ერისაგან ერთი სახელმწიფო მივიღოთ და რა იქითკენ, რასაც ეკონომიურ ინტერესთა უპირატესობის მოციქულნი გვასწავლიდენ, სავალდებულო კოსმოპოლიტიზმით პროცესის ბოლოში.

განვიხილოთ, თუ როგორია ეროვნებისათვის ისტორიის მნიშვნელობა? ისტორიის იგივეობა სხვა და სხვა დროს, სხვა და სხვა ძალით ცხადდება. წარსული თუ მომავალი, გამარჯვება თუ დამარცხება, სიმღერა — გალობანი, მითი თუ გმირი, ისტორიული სახელები თუ ტაძარი და სხვა დიდი აშკარა ფაქტორებია. ჩვენთვის მაგალითად, ქართველი ერის ისტორიაც ამის მლალადებელია.

ამავე დროს აღვნიშნავთ, რომ ოტომანთა იმპერიამ, მასში შემავალი ერები ერთ ერად ვერ შეადგულა, ერთმა ისტორიამ ეს ერები ვერ მოსპო და ამ ერებმა თავისი ახალი ისტორია შექქმნეს. მაგრამ უნდა აღინიშნოს აგრეთვე ის გარემოება, რომ ზოგჯერ ერთი და იგივე ძალის ქვეშ ხანგრძლივი ყოფნა, რომლის მართველობა სისტემატიური და მძლავრია, ან თუნდაც დესპოტიურიც, ერის ჩამოყალიბების შესაძლებლობას ჰქმნის. განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, თუ ხელისუფლება იმდენად გამჭირახია, რომ კანონთა ისეთ სამართლიან და თანაბარ სისტემას იძლევა, რომელიც იქ შემავალ წევრთა არსებობისათვის მისელები ხდება... მაგალითად, შარლ მეხუთე და ფილიპ მეორე იყვნენ, რომ დაყოფილი ისპანია ერთ ძლიერ ერად ჩამოაყალიბა. შემდეგ, ვიდრე ინგლისი ინდოეთს ერთი და იგივე ფისკალურ - ადმინისტრაციული სისტემით არ და-

ეუფლა, ინდოელებმა ერთი ეროვნება ვერ გამოიჩინეს. ესე იგი ეს მოვლენა ნაყოფიერია იქ, სადაც საამისო ნიადაგი არსებობს, სადაც არსებობს ნაწილი მაინც იმისა, რაც ჩვენ აქ განვიხილეთ, როგორც ერის დამახასიათებელი თვისებანი და რაიცა წარმოადგენს ერის ცნების შინაარს თანამედროვე გაგების მიხედვით.

ყველა ზემოთქმულის დასკვნა ის არის, რომ ერის ესა თუ ის ძირითადი განსაზღვრა, სხვა და სხვა დროს და სხვა და სხვა ადგილას. ხან მეტს და ხან ნაკლებ როლს თამაშობს ნაციის, ერის არსებობაში. არც ერთი მათგანი არ არის ერთადერთი და აუცილებელი. სინამდვილესთან მართლაც ახლოა მხოლოდ ის, რომ ეროვნული განცთაა ძირითადი ძალა შემდეგ

შეგნებით და ეს განცთა იმდენად ძლიერია, რამდენად ის სოლიდარულად მიღებულია მთელი ეროვნული კოლექტივის მიერ. აქ კი მას ადამიანები და ადამიანის სურვილი აძლევს ძალას.

რენანი ამბობდა: „ერთი ერი — ერთი სულია, ერთი სპირიტუალური პრინციპია... ერი როგორც პიროვნება ერთი წარსულის შედეგია... წარსულში დიდების მქონე, ერთი მაჯის ცემის მოსურნე, რომ დიდება ერთად ჰქონია და მომავალშიც სურს კიდევ ჰქონდეს. აი რა ყოფილა საჭირო, რომ ერი იყო“.

რაკი ეს ასეა, აშკარაა ისიც, თუ რაოდენ მტკიცე ყოფილა ქართველი ერი.

სევ. ურუშაძე

თეიმურაზ პირველი და მისი პოემა „წამება ქეთევან დედოფლისა“

(დასასრული*)

4. შირაზის ნადიმი

დედოფალი ქ შირაზს 12 (22) სექტემბერს 1624 წ. აწამეს შაჰაბაზის ბრძანებით, ხოლო შირაზის ხანის უშუალო განკარგულებით. რომ ბრძანების აღმასრულებელი სწორეთ შირაზის და სხვათა დიდი ბატონი, „ხანლარ - ხან“ იმამ - ყული ხანია, ეს თეიმურაზის პოემაში ასეა გადმოცემული:

29, 1-2:

რა შააბაზ შეუთვალა შირაზისა ხალარ ხანსა:
 „შენ ქეთევან დედოფალსა ნუ აცოცხლებ
 დიდსა ხანსა...“

30:

თუ მუსურმანი შეიქმნეს ეგე ლალი და ჯანია,
 მაჰმადის რჯულზედ მოიქცეს, აზრაველს მი-
 სცეს ჯანია,
 მე მურთუზალი მიფიცავს არ უყო ისკანჯა-
 ნია.
 არა გმოს იესო ქრისტე — მიეციოთ დიდი რჯა-
 ნია*).

*) „მურთუზ - ალი“ (ღვთის მიერ) შეწყნარებულ ალის - ს ნიშნავს; და ალი, სიძე მუჰამმედისა, ხომ შიიტების მთავარი მოწამეა. ისკანჯა — ტანჯვაა, რჯა, ასე რომ სპარსული „ისკანჯან“ აქ იგივეა რაც „რჯანია“. აზრაველ ანუ ისრაფილ მუსლიმანთა მითოლოგიაში მთავარ ანგელოზია ერთი, უზარმაზარი.

*) იხ. „კავკასია“ № 3, 4.

ეს უსიამოვნება დავალება შირაზის ბატონმა შეასრულა კიდევ. მართალია, თავდაპირველად

31:
 იმამ გული ხანს რა ესმა საქმენი საზარონია, მეტად გაკვირდა, ესე თქვა: „მისი რა საკადრონია? ვიცი რომ არ გათათრდების, თუცა არა აქვს დრონია, თეიმურაზის დედასა ვით ვკადრო უკადრონია?“

მაგრამ ამგვარმა მისმა განწყობილებამ ქეთევანს ვერა უშველა-რა. შირაზის ხანის შთაგონებამაც:

35:
 რჯული ეს არის, გვიჭირავს მაჰმადის დანაწესია, შენცა მოიქეც, გათათრდი, ვითამც არ უარესია, იესო ქრისტე რას გიზამს, გიწყრება შენ აწესია, სატანჯველს ნურას იკადრებ, არ არის შენი წესია

ვერ იმოქმედა. დედოფალმა სწორედ სატანჯველი იკადრა და როგორი სატანჯველი! დაწვრილებით, თითქმის გადაჭარბებული რელიზმით აღწერილია თეიმურაზის პოემაში. ამგვარი ტანჯვა არ იყო პირადად „მისი“ თეიმურაზის „წესი“; ეს მან კარგად იცოდა. „წამება წმიდისა თეიმურაზისა“ არასოდეს მისი ოცნება არ ყოფილა, და არც დიმიტრი თავდადებული მისი გმირი. ქრისტიანობა უყვარდა ფრიად, მაგრამ ნადირობა - შაირობა - ომიანობასთან ერთად, და რა ითქმის მის წინააღმდეგ?

რომ თავისი დედის წამება ლექსად „აქო“, მას ესეც დიდ და განსაკუთრებული ჯილდოს ღირს საქმედ მიაჩნია. აკი ქეთევანს მის უკანასკნელ ლოცვაში ათქმევინებს: ღმერთო,

46, 3-4:

შვილსა ჩემსა თეიმურაზს გაუმარჯვე მტერსა ზედა, ღვაწლთა ჩემთა აღმწერელი ედემს დახვი ტახტსა ზედა.

წამების დროს შირაზში ბატონად მჯდომ იმამ - ყული - ხანზე, იმ კაცზე, ვისიც ჯალათებმა ბოლოს-და-ბოლოს გახურებული რკინებით და შანფურებით დედოფალს მუჰამედის რჯულის უპირატესობა დაუმტკიცეს, თეიმურაზი იქვე შემდეგს ამბობს:

32:

შირაზის ხანის ქებასა ვერ იტყვის ბრძენთა ენანი, მდაბალი, ტკბილი, მოწყალე, აქებენ სულად ქვენანი, ღირსეულია ღვთისაგან, მითა სცავს ძალთა ზენანი..

შირაზის ხანის ამგვარი ქება, ქეშმარიტად, მოულოდნელია და ცოტადაც უადგილო ამ პოემაში, და უნებლიედ ყურადღებას იქცევს. რალაცა კავშირი უნდა ყოფილიყო მას და თეიმურაზის შორის. ამაზე სდუმს მეფე - პოეტი; სდუმს მისი ცხოვრების ბრწყინვალე აღმწერელიც, ისიც მეფე - პოეტი, არჩილ, და არც ამჟღავნებენ მას ქართული საბუთები.

ეს იმამ - ყული - ხანი ჩამომავლობით ქართველი იყო, მაჰმადიანი. ძალით, აღზრდით ანუ ანგარიშით გათათრებული ქართველებით მაშინდელი სპარსეთი სავსე იყო. ხოლო იმამ - ყული - ხანის და კიდევ უფრო მისი მამის ალლაჰვერდი - ხანის კარიერა იმ დროსაც იშვიათი რამ იყო. ამ უკანასკნელს, შაჰაბაზის მთავარ სამხედრო მოღვაწეს და სარდალს, მისი მეფობის უპირველესის კაცს, მრავალ ნაირად დამსახურებულს, თავის დროზე გასამრჯელოდ შირაზის ხანობა მიეწოდო. მან სპარსეთის ბატონობა არაბეთისაკენ და სპარსეთის ყურეს ნაპირზე აღადგინა და

დაამკვიდრა იმ გვარად, რომ მისი სამფლობელო მთელს სპარსეთში უდიდესად ითვლებოდა. მემკვიდრე მისი და შვილი სწორედ ჩვენი იმამ - ყული - ხანი იყო.

1622 წ. ე. ი. ქეთევანის წამებაზე ორი წლით ადრე, მან წარმატებით შეასრულა შაჰ-აბაზის მეფობის ერთ - ერთი უდიდესი სამხედრო და საპოლიტიკო საქმეთაგანი: ინგლისის, უკეთ რომ ვსთქვათ, ოსტ - ინდიის ცნობილი, მაშინ ჯერ ნორჩი კომპანიის სამხედრო გემების დახმარებით სპარსელებმა იმამ - ყული - ხანის მეთაურობით პორტუგალელთა სიმაგრე დაიპყრეს კუნძულ ორმუზისა, სპარსეთის ყურეში, ბენდერ - აბასთან, და ამით გზა გაუხსნეს სპარსულ ვაჭრობას მაშინ, განსაკუთრებით, აბრეშუმით, სამხრეთისაკენ. ეს იყო ინგლისის და პორტუგალიის „საიმპერიო“ მეტოქეობის მნიშვნელოვანი ამბავი იმ ქვეყნებში და ინგლისისაგან დიდი მომავლის მომასწავებელი ნაბიჯი.

ამ საქმისათვის საჭირო წინასწარი მოლაპარაკება და სამხედრო სამზადისი უმთავრესად სწორეთ შირაზში სწარმოებდა.

ამ საქმიანობის კვალი მრავალია შენახული ინგლისურ წყაროებში, და იქითგან ერთს, ჩვენთვისაც მნიშვნელოვან ცოცხალ მოწმობას აქვე მოვიყვანთ

1628 წ. შირაზს ესტუმრენ ინგლისის ელჩები, სპარსეთის ყურედან ისპაჰანის-კენ შაჰ-აბაზთან მიმავალ ელჩს, სერ დოდმორ კოტტონ-ს, ახლდა რობერტ შერლეფი, იმ ინგლისელ ძმათაგანი, რომელნიც შაჰაბაზის სადიპლომატო და სამხედრო ისტორიაში კარგად ცნობილნი არიან. კერძოდ, ეს რობერტი სპარსეთის ძველი ნაცნობი იყო. მისი რჩევით და დახმარებით, მე - 17 საუკუნის პირველ წლებში სპარსული მუდმივი ჯარის რეორგანიზაცია მოხდა, შაჰაბაზის პოლიტიკური წარმატების სანდო იარაღი; ამ საქმესაც იმამ - ყული - ხანის მამა, ალლაჰვერდი - ხან მეთაუ-

რობდა; მაშინ ინგლისელებმა ზარბაზნების გაკეთებაც ასწავლეს სპარსელებს. ხოლო აქ ჩვენთვის უფრო საინტერესოა ამ საელჩოს უმცროსი წევრი, თომას ჰერბერტი, რომლის კალმისაგან გვაქვს მეტად შინაარსიანი და საგულიხმო აღწერილობა ამ ინგლისის საელჩოს მოგზაურობისა და მოქმედების.

შირაზს, ჰაფიზის ქალაქს, თებერვლის უკანასკნელ რიცხვებში 1628 წ. მიაღწიეს. აი რას ამბობს ჰერბერტი იმამ - ყული - ხანზე:

„ეს კაცი ქართველია შთამამავლობით, ხოლო მუსულმანი სარწმუნოებით, და არის ერთი იმ თეთრარქთაგანი, რომელნიც აბბასის იმპერიას განაგებენ. მისი ტერიტორია ზონა ყოველი მინარტულებით 400 მილაქდია რაიქერს“.. მერე მიდის მის თანამდებობათა ჩამოთვლა: არქიდუჟი შირაზისა, სულიანი ლარისა, ბატონი ორმუზისა, ქირმანის, ქუზისტანის, სეისტანის, ფარისტანის და სხ. სპარსეთის ყურეს და იქაურ კუნძულთა თავადი, დიდი ბეგლარ ბეგი, მბრძანებელი თორმეტი სულთნისა, ორმოცდაათიათასი ცხენოსნის, ძონა შაჰაბაზისა, მუსულმანთა დამცველი..... და ეარდი სიამოვნებისა.

ესეც საკმარისია, რათა ვიცოდეთ თუ რომელი ხარისხის ბატონი ბრძანდებოდა ეს იმამ - ყული - ხანი. ჰერბერტი მის გენიალოგიასაც ეხება, მაგრამ ჩვენთვის ეს შირაზის „ერისთავთ - ერისთავი“ უმთავრესად იმით არის საინტერესო, რომ, ამაში აქვე დავრწმუნდებით, მას კავშირი ჰქონდა თეიმურაზის თავგადასავალთან და საქართველოს ისტორიასთან, კავშირი, რომელმაც კახთა მეფეს ათქმევინა:

შირაზის ხანის ქებასა ვერ იტყვის ბრძენთა ენანი და სხვა.

ნუ თუ ამ ქების მიზეზი მარტო ის იყო, რომ იმამ - ყული - ხანმა ქეთევანს ბრძანება: ან გათათრდი, ან....

32,4

სამს თვეს არა გაუცხადა, ამისი ქონდა ჩენანი -ო ?

არა, თეიმურაზს შირაზელ ძლიერ, გათათრებულ ქართველ ბატონებთან (ნამდვილი ბუდე ყოფილა იქ) უფრო მჭიდრო და პირდაპირი კავშირი უნდა ჰქონოდა.

ჰერბერტს აღწერილი აქვს საზეიმო ნადიმი ანუ მეჯლიში, რომლითაც იმამ - ყული - ხანმა ინგლისის ელჩს პატივი სცა. თუმცა კი, თვით სერ დოდმორის აზრით, ეს პატივი სრული არ ყოფილა. მეტად გვიან, სადილის მირთმევის შემდეგ, გამოეცხადა სამეჯლისო დარბაზში იმამ - ყული - ხან და ინგლისის მეფის სადღეგრძელოც მაშინ ინება. ისე - კი, მეჯლისი დიდებული იყო. საამისო სასახლეში ჰერბერტი იხსენიებს ოც მოოქროვებულ სვეტს, ამგვარადვე შემკულ ჭერს და საყურადღებო მხატვრობასაც:

წარმოადგენდა მაშინ სულ ახალ, ხუთი წლის ამბავს — ორმუზის დაპყრობას და აოხრებას იმამ - ყული - ხანის მიერ; ინგლისელთა საომარ ხომალდებსაც.

იმ პავლიონითგან, სადაც წარჩინებული უცხოელები მოათავსეს ე. ი. საელჩოს უმცროსი წევრები და აგრეთვე სულთნები, ორმუზის თავადები, მთავარი მოხელენი, ყიზილბაშნი, საპატიო სოვდაგრები, დანახვა შეიძლებოდა ერთი ეზოსი, სადაც რჩეულ მოქალაქეთათვის იყო გაშლილი სუფრა, და მეორესიც: იქ 500-მდე მდაბიო ხალხს ემასპინძლებოდნენ.

მთავარ დარბაზში, სახელმწიფო მოწყობილობით, ხანლარ - ხანის გვერდში, თვით ინგლისის ელჩი დასვეს. როგორც ვსთქვით, იმამ - ყული - ხანი გვიან მობრძანდა. მას წინ უძღოდნენ ოც და ათი ჭაბუკი, მდიდრულად ჩაცმულ - შეიარაღებული; მათ ხელთ ეჭირათ სანადირო ქორ - შევარდნები.

სერ დოდმორის მარცხენაზე იყო ახალგაზ-

რდა (18 წლის) შვილი იმამ - ყული - ხანისა. ბეგლარ - ბეგად ითვლებოდა. მერე იჯდა ორმუზის მეფე, საპატიო ტყვეობაში მყოფი. სუფრის თავში თვით მასპინძელი ბრძანდებოდა. თავის მარჯვენაზე შირაზის ბატონს ჰყავდა ერთი „ტარტარიის პრინცი“, რომლის ვინაობაზე არ გავჩერდები და ერთი ჩვენთვის საყურადღებო პირი, სახელად: თრების ხან. - მამ - ყული - ხანის პირდაპირ, ორმუზელ მეფეს და „თრების - ხანის“ შუა რობერტ შერლემ, ძველი, გამოცდილი „სპარსელი“ მოათავსეს.

ვინ იყო ეს თრების - ხან? საკმარისია წავიკითხოთ, რასაც მასზე ამბობს თომას ჰერბერტი: „ნუგუნ - მოწყვეტილი საქარაულოს პრინცი, გულოვანი გვამი, ლაშქრობაში გამოცდილი და მტკიცე ქრისტიანი“, რომ ვსთქვათ: — ეს თეიმურაზ პირველი უნდა იყოს. დახასიათება ხომ სავსებით უდგება. ააა, ხოლო სახელი თუ არაა სწორედ გადმოცემული, ეს ინგლისელისაგან მოსალოდნელია და ბუნებრივი.

აქ ექვს ადგილი აღარ აქვს. თრების - ხან ივიყვია, რაც თებრის - ხან, და ამ სახელით იხსენიება თეიმურაზი იმ ფრანგი იეზუიტის მოხსენებაში, რომელიც 1615 წ. ნიადაგას ვამოსარკვევად სამეგრელოში ჩამოსულა. (ამაზე იხ. ზემოთ). მისი სიტყვით, დადიანი მაშინ სულ ნადირობაში იყო გართული, მერე ჩიტომაც არ სცალოდა, რომ სტუმრად ახალი ჩამოსული თებრისხან ჰყავდაო, ქართველი მეფე (პრინცი), სპარსეთის შაჰს ერთი წლით ადრე მისი სამფლობელოთგან რომ გამოეძევიანო და სხვა. ცხადია, ეს თეიმურაზ პირველია. 1615 წ. მართლაც, დასავლეთ საქართველოში, უფრო გიორგი, იმერელთან იყო. ლევან დადიანს თავის ბიძაშვილი თეიმურაზისათვის დიდი ნადიმი გაემართა, მას ეს იეზუიტიც ამხანაგით ეწვია; საუბარიც ჰქონდა თეიმურაზთან. ბოლოს კი, სჩანს, აჭეიფეს და ამღერეს ეს კათოლიკე მღვდლები. შირაზის

1627 წ. ნადიმი სხვა იქნებოდა და თეიმურაზი იქ მოწყენილი ბრძანდებოდა. 1624 წ. მომხდარის შემდეგ ბუნებრივიც იყო.

„თრების ხანის“ და იეზუიტი ლ. გრანჯერის შეხვედრაზე სამეგრელოში, თვით ჰერბერტსაც აქვს ცნობა.

მაგრამ რამ მოიყვანა თეიმურაზ პირველი, განადგურებული კახეთის მეფე და წამებული დედის შვილი, იმ სპარსეთში, რომლის ხელმწიფე, მისივე სიტყვით, იყო

14, 2-3:

ქრისტიანეთა მტანჯველი, უბრალოს სისხლ-
თა მჩქეფელი,
ეროდias წილ მჯდომელი... და სხვა ?

პოლიტიკამ იცის ამგვარი, დამალული და აღკრძალული გზებით სიარული.

5. დავით უნდილაძე

მარაბდის ომში (ივნისი 1625 წ.) დამარცდენ თეიმურაზი, გ. სააკაძე და მათი მომხრე ქართველები. ამის შემდეგ კახთა მეფე შაჰ-აბაზს ურიგდება. როგორ მოხდა ეს?

თ. ჰერბერტს ჩაწერილი აქვს მისი თანამგზავრ შერლეის ერთი ნაამბობი საქართველოს საქმეებზე. ამ მოკლე მიმოხილვაში იხსენიება დიდი მოურავის მიერ სპარსელებზე ანაზღეული და კარგად ცნობილი (ნორიო - მარტყოფში, მარტი, 1625 წ.) ხუთასი კაცი 700 ამოწყვეტაო, მათ შორის 11 ხანი და ბეგლარ - ბეგი, მაგრამ მარაბდის ომი მან არ იცოდა ან ჰერბერტს არ ჩაეწერა. ერთი რამ კი დაუმატა შერლემა: ზოგიერთი ქართველი ყიზილბაშის ე. ი. გათათრებული ქართველის საშუალებით, აბბას დაერწმუნებინა ქართველები, მშვიდობა და ზავი მინდაო თქვენთან, ე. ი. ყენი დაზავების მომხრე შეიქმნა.

ეს უკანასკნელი ცნობა მნიშვნელოვანია, და მას ადასტურებს სპარსელი ისტორიკოსი ისკანდერ მუნში, როცა ამბობს, რომ (გიორგი

საკაძეს და თეიმურაზს შორის ატეხილი ბრძოლის შემდეგ, როცა დამარცხებულმა მოურავმა საბოლოოდ ოსმალებს უბრუნა პირი) თეიმურაზმა ისევ ყენთან დაახლოება მოინდომაო და ამ საქმისათვის ერთი დაუდ - ხანის შემწეობით და შუამავლობით ისარგებლაო. ხოლო ეს დაუდ - ხან იყო შირაზელი იმამ - ყული - ხანის ძმა და ალლაჰვერდი - ხანის შვილი; ითვლებოდა ფარსის ბეგლარ - ბეგად და იმ დროს — ალბათ 1626 წ. — თბილისში იყო.

კომპრომისის ძებნა თეიმურაზის მიერ აშკარად აიხსნება მისი შიშით — ოსმალების დახმარებით დიდმა მოურავმა ქართლი, ვინ იცის! კახეთიც არ წართვას და არ დაიჭიროს! და უსპარსეთოდ, საკუთარი ძალით, ოსმალებისაგან ზურგ - გამაგრებულ მეტოქესთან ბრძოლას ხომ ვერ შესძლებდა!

შაჰაბაზისათვის, რომელიც მაშინ ბაღდადის მხარეს ოსმალებს ეომებოდა, თეიმურაზის ყმობა და მეგობრობა მის მტრობაზე უფრო ხელსაყრელი იქნებოდა. და მან იცნო კიდევ კახთა მეფე ქართლის და კახეთის ბატონად, ვალის ხარისხით. მართალია, ეს ორი სამეფო თეიმურაზმა ისედაც დაიპყრო 1625 — 26 წ., და შაჰაბაზი მხოლოდ არსებულ მდგომარეობას ადასტურებდა, მაინც ამგვარ ფორმალურ ცნობასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

მაშასადამე, 1626 წ., მიუხედავად ნორიო - მარტყოფის აჯანყებისა და მარაბდის ომისა, სპარსეთის მფარველობა და წყალობა ისევე ძველებურად მოინდომა და ინება თეიმურაზმა — ახალი მიზნისთვის — რათა სააკაძესთან ბრძოლაში მარტო - ხელა არ დარჩენილიყო — მან დაივიწყა კახეთის საზარელი აოხრება, 1614 — 1615 წ., და ისიც, რომ მას იქ სპარსეთში, დაახლ. 1618 წ. ორი შვილი დაუსაქურისეს, ქეთევან დედოფალთან ერთად მძევლად რომ წაეყვანა შაჰაბაზს 1614

წ., ისიც, რომ მეგობარი, ახლო ნათესავი და მოკავშირე, ქართლის მეფე, ლუარსაბ მეორე შვილდის საბელით მოაწთვეს შირაზთან ახლო, 1620 წ., და ბოლოს, 1624 წ. მისი დედაც

8,4

მისთანა არვინ შობილა არცა ყმა, არცა ქალია

შირაზში - ვე აწამეს აუწერელი ტანჯვით. აუწერელი? თვით თეიმურაზმა მისი სიკვდილი თავისი პოეზიის საგნად გახადა, და დიდი პათოსით დაწვრილებით აქვს აღწერილი.

შაჰაბაზთან ამგვარმა გვიანმა შერიგებამ თეიმურაზისათვის სპარსეთის გზები ისევ გაიხსნა (იხ. ამაზე აგრეთვე ზემოთ, ბერძნული პამფლეტის ცნობები), და სწორედ იმამ - ყული - ხანის ძმის, დაუთ - ხანის ამ საქმეში მონაწილეობა თომას ჰერბერტის ისედაც გარკვეულ ჩვენებას კიდევ უფრო ამაგრებს, და თეიმურაზის სტუმრობა შირაზში 1627 წ. ჩვენთვის სავსებით გასაგებიც ხდება.

არჩილის მიერ „ნათქვამ“ თეიმურაზის ცხოვრებაში ეს არაა მოხსენებული. რომ თეიმურაზს განზრახული ჰქონდა შაჰაბაზთან მისულიყო, ამას არჩილიც ამბობს. იგი გადმოგვცემს, რომ ზურაბ, არაგვის ერისთავი, სვიმონ პირველის შვილის - შვილს, მეორე „სვიმონს მიუვიდა, ქართლი დააჭერინა, მერმე მოჰკლა, და თავი კახთ - ბატონს გაუგზავნა, და ისევ შეფეს თეიმურაზს დააჭერინა ქართლი სრულიად“ (მეტად მჭევრ - მეტყველია ეს სათაური „არჩილიან“-ში!). ამის შემდეგ პოეტი თეიმურაზს ათქმევინებს:

496, 1:

თავი უფადარს მამწივა, **ყაენთან წასვლას**
მდომელსა,
მაგრამ

497,1:

აღარ წაველ ყეენთანა, ისევ ქართლსა მოუბ-
რუნდი - მ.

ბოლოს სპარსეთში რომ წავიდა, ^{ეს ეხლა} ხომ ექვის გარეშეა. მას შეეძლო შირაზში ეცხოვრა იმამ - ყული - ხანთან და ყენი სრულებითაც არ ენახა. პირადი შეხვედრა მათთვის „სისხლის წვიმების“ და საერთოდ მომხდარის შემდეგ, არც ისე სასურველი და სასიხარულო იქნებოდა.

რა იცოდა ამ შირაზელ „ერისთავთ - ერისთავმა“, რომ მას ძვირად დაუჯდებოდა თეიმურაზის მეგობრობა.

მკითხველს ახსოვს, რომ შაჰაბაზის და თეიმურაზის შერიგებას იმამ - ყული - ხანის ძმამ, დაუთ - ხანმა შეუწყო ხელი. თავისი ძმის სამფლობელოში მასაც ეჭირა დიდი თანამდებობა. როგორც მისი ძმისა, მისი სახელიც ჯერ ცოცხალი და განთქმული იყო სამხრეთ სპარსეთში ნახევარი საუკუნის შემდეგაც. 1674 წ. შარდენი შირაზში დაუდ - ხანის ბაზარს იხსენიებს: დიდი 200-ოთახიანი, ინდოელ ვაჭართათვის დანიშნული ქარვასლით. სახელოვანი იმამ - ყული ხანის ძმის, დაუდ - ხანის ბრძანებით აშენებული იყო. ისპაჰანიტგან ბენდერ - აბასისკენ წამოსულ შარდენს გზაშ ერთი დიდი სოფელიც გაევილო, სახელად: ამნაბადი, გინა, „სანდო ბინა“ — ასე დაარქვესო იმ ციხის მსგავსი შენობის მიზეზით, რომელიც ოდესღაც დაუთ - ხანს აქ აუშენებია.

ეს ადგილი, დაუდ - ხანის თანამედროვეს, ჰერბერტსაც აქვს აწერილი.

ეს იყო 1627 წ., და მაშინ იქ 30 კომლი ცხოვრობდა, უმეტესად ქრისტიანებითგან განდგომილი ქართველები. ეს სოფელი გალავანით ყოფილა გამაგრებული და უფრო ციხესა ჰგავდაო. იქ დაუდ - ხანი ბატონობსო. შიგ ქარვასლაც იყო და მას პირადათ საკუთარი სამეჯლისო სახლებიც ჰქონდა, „რომელშიაც მე შევსულვარ, ხუთი ოთახი ჰქონდა ერთ სართულად, საუცხოო მხატვრობით შემკული და მოოქრული. ბაღები კარგი წესით იყო დალაგებული, და ვირგილიუსისა

არ იყო (2წ. გეორგ.), გაზაფხული სუყვე-
ლაფერს ამშვენებდა. სხვა ყვავილთა შორის,
იქ იყო მრავალფეროვანი სუმბულები და ვა-
რდები; ასე რომ ამ სახლსა და ბაღებზე ვიტ-
ყოდი: —

ნაირნაირი სხვა და სხვა ფორმით და საყუ-
რადლებო სახეებით დაუთ - ხანის სახლი და
ბაღები თვალ წინ გვევლინებოდა.

(ეს ლექსად გამოთქმულია ინგლისურად,
და ამისი მსგავსი რამ ლათინურადც. ინგლი-
სის რენესანსის კაცია, და ყმაწვილი ჰერბერ-
ტის მოთხრობას ხშირად აქრელებენ ზედმე-
ტი ლათინურ - ბერძნული ციტატებით).

ლათინური ლექსით, გათათრებული ქართ-
ველის ქება, შექსპირის თითქმის თანამედრო-
ვე ინგლისელის მიერ, და სად? შირაზის მი-
დამოებში, — ესეც არა ჩვეულებრივი რამეა!

ამ დაუდ - ხანის, რომლის ნამდვილი საბე-
ლი დავით უნდილაძე იყო, პორტრეტის არ-
სებობს, კასტელის დახატული, იტალიური
წარწერით: „დაუდ - ხან სპარსელი .. შირა-
ზის ხანის ძმა“.

როგორც სხვა იმ-დროინდელ მოგზაურებს
სპარსეთში, მაგალ. პ. დელლა ვალლეს, ფი-
გეროას, ჰერბერტსაც მოეპოვება ცნობები
შაჰაბაზის მიერ გადასახლებული ქართველე-
ბის შესახებ, რაიც მაშინ სულ ახალი ამბავი
იყო. სწორეთ შირაზის ქვეყანაში, სადაც
გამაჰმადიანებული ქართველები ბატონობ-
დენ — ვინ იცის, ამ მიზეზით ხომ არ იყო
ეს — შეზღუდვებით საქართველოდან აყრილ
მოსახლეობის ზოგიერთ ახალშენებს.

შირაზ - ისპაჰანის გზაზე ერთი სადგური
„მანძილი“ — ასპასი იყო. „ადგილი ძველი
ციხით აღსანიშნავი... რომელშიაც და რომ-
ლის გარშემო არა ნაკლებ ორმოცი ათასისა,
ასე გვითხრეს, ქართველები და ჩერქეზები
ცხოვრობენო, სარწმუნოებით ქრისტიანები.
ხოლო ტყვეებად ჩაითვლებიან და ძალით
გადმოსახლებულნი არიან აქეთკენ“. ეს „ჩე-

რქეზული“ უფრო დაღისტნელები იქნები-
დენ.

ნახევარი საუკუნე ჰერბერტის შემდეგ,
სხვა ინგლისელის მოგზაურობაშიც ამ ასპასის
და იქაური ქართველების ხსენება გვხვდება.
ჯონ ფრაფერ, ოსტ - ინდიის კომპანიის სა-
მსახურში მყოფი ექიმი (1672 — 1681) ში-
რაზიდან ისპაჰანის - კენ მიმავალი, შენიშნავს
შემდეგს ამ დაბაზე: „დასახლებულია აწ ქა-
რთველი ქრისტიანებით. მიწის დამუშავებას
და ვაზის შენებას მისდევენ, რომელიც ძალი-
ან მოსავლიანია გორაკების კალთებზე; აწინ-
დელ სპარსელებზე უფრო თეთრი ხალხია,
და უფრო ცოცხალი ფერისა, წამოსადეგი და
კარგად მოყვანილი ბიჭებია. მათ შორის ბევ-
რი მაჰმადიანობაზე მოიქცა, სპარსული სექ-
ტის წესზე, ვინაიდან ხელმწიფის ყმები არი-
ან*“). შირაზის ქვეყანაში ქართველების მე-
ვენახეობა მარტივ პასუხს იძლევა ივ. ჯავახი-
შვილის მიერ (საქართველოს ეკონომიური
ისტორია, წ. 2, 1934 წ. გვ. 412 — 3) დასმულ
კითხვაზე: როგორ მოხდა, რომ შირაზის ყუ-
რძნის ჯიშს ევროპელები ქართული სახელით
იცნობენო („შირაზული“)? ალბათ შირაზელ
ქართველებისაგან ჰქონდათ გაგონილი.

მაგრამ დავუბრუნდეთ დაუდ - ხანს.

1625 წ. დიდი აჯანყების დროს იგი არ იქ-
ცოდა ისე, როგორც შეეფერებოდა შაჰაბა-
ზის ერთგულ ყმას და თითქმის გ. სააკაძეს ეხ-
მარებოდა, მაგრამ 1625/6 წ. მისი შუამდგომ-
ლობით კახთ მეფე ურიგდება სპარსეთს. მე-

*) ამ ქართველების სულისკვეთება იხატე-
ბა ერთ გადმოცემაში, რომელიც ს. ორბელი-
ანის ლექსიკონშიაც შეტანილია. შირაზში
ერთი ფრინველი ცხოვრობსო, მსგავსი გვრი-
ტისა, როცა კაცს ნახავს, „იწყებს ძახილს ქა-
რთულის ენით: „ ნუ გათათრდები და ამ მი-
ზეზით თათარნი უწოდებენ გაურყუში, ვი-
თომც უსჯულო ფრინველი“.

რე თემურაზი ხომ შირაზშიაც ვნახეთ დაუთ - ხანის ძმასთან. ეს ბაზალეთის ომის შემდეგ იყო, და მაშინ დიდმა მოურავმა საბოლოოდ ამოირჩია ოსმალეთის გზა, თემურაზმა კი სპარსეთისა, ეს „საბოლოოდ“ სააკაძისათვის აღვილი იყო, მალე (1629 წ.) დაიღუპა, თემურაზისათვის - კი უფრო ძნელი. იმავე 1629 წ. დამდეგს შაჰაბაზიც მიიცვალა. მისმა შვილის შვილმა და მემკვიდრე შაჰსეფიმ ტახტი დაიპყრო ისპაჰანის ხოსროვ - მირზას — მერმინდელი როსტომ მეფის — დახმარებით. ამით თემურაზს ძლიერი მეტოქე აღმოუჩნდა, ქართლის მეფეთა ჩამომავალი, ქართველთა თვალში კანონიერი მემკვიდრე და სპარსეთში ერთი პირველთაგანი.

ამ ხანში შესულ და სპარსეთით ცოტა დაღლილ კაცს თვით თემურაზმა მისცა საუკეთესო შემთხვევა და საბაბი, რათა ჩაეგდო ხელში ქართლი (მერე, კახეთიც) და გამხდარიყო როსტომ მეფე.

თემურაზმა იფიქრა, შაჰაბაზის დრო წასულია, იწყება ახალი ხანა და ოსმალეთთან განახლებული ომი სპარსეთისათვის აწ საზარალო შეიქნებაო. მან ილაშქრა და მოაოხრა განჯა - ყარაბაღის მხარე „არეზს აქეთი“, და ამ ლაშქრობა - დარბევაში ლევან დადიანმაც თავისი ჯარით, იმერლებმა და მესხებმაც მიიღეს მონაწილეობა. ეს განახლებულ „ოსმალურ“ მიმართულებას აჩვენებს. არის აგრეთვე ამგვარ გამოლაშქრებაში უფრო ძველ დროთა გამოძახილიც.

ამ „არეზს აქეთის მორბევა“-ში, თემურაზის მეთაურობით, დაუთ - ხანიც მასთან იყო.

ამის თაობაზე არჩილი თემურაზს ათქმევინებს, სხვათა შორის, რომ

523, 1-2:
დაუთხან იჯდა განჯასა, უნდილაძე, ბეგლარ ბეგად, წამოვიდა, მამივიდა, თვით ჩემთანვე იყო მდევად.

ამნაირად ირკვევა, რომ მისი გვარი უნდილაძე იყო.

თავის მხრივ, ფარსადან გორგიჯანიძე იხსენიებს რა დაუდ - ხანის ამ ორგულობას და სპარსეთისადმი ღალატს, გარკვეულად ამბობს, რომ ეს დაუდ - ხანი შირაზის ბატონის იმან - ყული ხანის ძმა იყო დაუთ - ხან უნდილაძის და შირაზელი იმამ - ყული - ხანის ძმის იგივეობა ეჭვს გარეწეა.

ამ დაუთ - ხანს ებარენ ყაჯარის ელები და მან ივრის ნაპირზე მოიყვანა ისინი.

(არჩ. 523,4):
მერმე კახნი თავს დაასხა მოსასრველად, გარდაგებად..

არსებითად ამ მოქმედებით სამაგიერო გადაუხადეს იმათ, ვინც მონაწილე იყო საქართველოს, კერძოდ კახეთის უმაგალითო აკლებისა და იმ „სისხლის წვიმებისა“, რომელნიც მე - 19 საუკუნეშიაც ახსოვდათ.

„არჩილიან“-ში ეს ლაშქრობა, რასაკვირველია, თემურაზის ერთ-ერთ პირად „საქმედ საგმიროდ“ არის წარმოდგენილი

522,1-2:
აწ ლა ჩაველ არეზს აქეთ, მოვაოხრე, მოვარბივე, ორ-გული და ურჩი ჩემი, ვინც გამოჩნდა, დავარბივე....

მისი ნამდვილი ვითარება გორგიჯანიძის ისტორიაშია ახსნილი. იგი იხსენიებს ლევან დადიანის, ალექსანდრე იმერელის, მესხ - ქართლელ - კახელთ ამ საქმეში მონაწილეობას და ხაზს უსვამს სომხის განძასარის კათალიკოზის თათბირს თემურაზთან. მან ურჩია: „შვიდის საქართველოს ლაშქარნი თან გახლავსო, ორმოცს ათას მეთოფეს მე მოგასრამო (!), ამავე ფეხსზედ თავრიზს მიბძანდო და შვიდს დღეს თავრიზი დაარბევინეთო, და შვიდის წლის ჯანაგირში ლაშქარი უანგარი-

წეთო და ს. დამდისინ ყაენა ლაშქარს შეყრი-
დესო, ადრბ: ხანის ბატონები გამოსცუალე-
თო, ყველგან თქვენი ყმანი დასხითო და პე
ხონოქართან ვამგზავნეთო, იმისგან ლაშქარს
მოგაშველებო“

ამ მნიშვნელოვან და მომხიბლავ გეგმაზე
თეიმურაზმა უარი სთქვა; ალბათ იმიტომ,
რომ იცოდა, რას მოასწავებდა მაშინდელ პი-
რობებში ოსმალების შემოსევა. სომეხთ
მღვდელ - მთავარი სამაროლიანად და მწარე
ოხუნჯობით ეუბნებოდა: „ძროხა ცხვრისათ-
ვის დადიანი და იმერელი მეფე არ წამოგეს-
ხაო, ქართლსა და კახეთშიაც იშოვიდიო და
ერანის ხემწიფე აგდენს როდის გაცლისო,
რომ შენ მეორედ კიდევ ამრიგი ლაშქარი შე-
იყარო“-ო.

არ დაუჯერა თეიმურაზმა, ამოიჩია უკე-
თესი ნაწილი, განჯიდან აიყარა, დაუთ - ხა-
ნი და სომხის კათალიკოზი გორს წამოიყვანა.
„დადიანი და მეფე ალექსანდრე და მესხთ თა-
ვადნი ალხინა და ... ანადირა და კარგად შე-
აქცია და ყველას მრავალი საჩუქარი მიართვა
და გაისტუმრა“.

სომეხი კათალიკოზი ერთში მართალი იყო.
გამოიარა მთელმა საუკუნემ, სანამ ქართველ-
თა მეფემ, იმავე ადგილებში, დიდი ქართულ-
სომხური ჯარი შეჰყარა: ეს იყო პეტრე პირ-
ველის ლაშქრობის დროს სპარსეთში. და ვახ-
ტანგ მეფემაც ამითი ვერა მოახერხა - რა.

6. ეპილოგი.

თეიმურაზს და დაუთ - ხანს ძვირად დაუჯ-
დათ „არეზის აქეთის“ ამგვარი დარბევა. სა-
ბაბად შეიქმნა მეფე როსტომისათვის ქართ-
ლის მიცემისა. დიდი ამალით, ძალებით, ფუ-
ლით და მტკიცე განზრახვით ჩამოვიდა სპარ-
სეთიდან და განახორციელა ის, რაც ვერ შე-
სძლეს მისმა მამამ დაუთ - ხანმა, სვიმონ პირ-
ველის ძმამ, ვერც კონსტანტინე კახელმა, კუ-

სტენდილ - ხანმა, თეიმურაზის ბიძამ, სახელ-
დობრ სპარსულ - ქართული შეთანხმება ანუ
კომპრომისი. მან უფრო თავის ბიძის, სვიმონ
პირველის საქმე გააგრძელა.

დაუთ - ხან უნდოდა იძულებული გახდა
საოსმალლოში გადასულიყო. მისი ლალატის შე-
დეგი ისიც იყო, რომ მისი და მისი ძმის, იმამ-
ყული - ხანის ოჯახი და დიდება ძირიანად
მოიხპო. „შაჰ სეფი ყაენმან იმან - ყული ხან
შვილებიანათ დახოცა და დაუდ ხანის შვი-
ლები დაახოჯაა. ... ძველითგან ნათქვამია,
თავისის ბატონის ორგულს კარგი არ დაემა-
რთების“-ო — ესაა საბოლოო დასკვნა ფარ-
სადანისა ერთ-ერთი ბედის ტრიალზე, რომე-
ლმაც დიდათ შეზარა თანამედროვენი.

იმ ხანებში ოსტ - ინდიის კომპანია დაინტე-
რესებული იყო იმით, რომ როგორც 1622 წ.
სპარსელთა დახმარებით პორტუგალელთა სი-
მაგრე ორმუში დაანგრის, ისე მუსკატიდანაც,
წყლის-გალმა არაბეთის ნაპირზე, იქვე სპარსე-
თის ყურეში, გაერეკათ ეს მეტოქენი. ხოლო
სპარსეთის მხრივ ამგვარ საქმეებს ხომ შირა-
ზის ბატონი ხელმძღვანელობდა ხოლმე.

27 იანვარს, 1633 წ. კომპანიის რწმუნებუ-
ლები ატყობინებენ გამგეობას, რომ ხმები გა-
ვიგეთო, შაჰის პირადი ბრძანებით შირაზის
ჰერცოგის ძალები ქართველების წინააღმდეგ
გაგზავნილიაო; მათ თურმე სპარსეთის მხარე-
ები დაურბევიათ, მისი ჯარი დაუმარცხებიათ,
და შირაზის ბატონის ძმაც ტყვედ წაუყვანია-
თო. (ვისგანაც გაეგოთ დაუთხანის ბეგლარ -
ბეგობა, იმათ იცოდენ და ალბათ თავდაპირვე-
ლად იფიქრეს. ტყვედ ჩაუვარდა ქართველებს
და მისი ლალატი ჯერ აზრადაც არ მოსვლი-
ათ).

15 მარტის 1633 წ. წერილში პრეზიდენტის
და გამგეობის მიმართ, სურატში (ინდოეთს),
ნათქვამია: „მუსკატის შესახები გეგმა ჩაიშა-
ლა, ვინაიდან მისი მთავარი აღმასრულებელი,
კომპანიის ძველი მეგობარი, შირაზის დეჟუკი
და მისი სამი შვილი, აქაური მეფის განკარ-

გულებით აღესრულნენ საზარელად ყაზვინში. ამასთანავე ყველა ძალები საქართველოს ომებისკენ მიმართულია, რომელმაც ბოლოს დროს მეფის (შაჰის) მიერ გამოწვეული რომელიღაც უკმაყოფილების გამო, დიდი აჯანყებები მოახდინა ამ სამეფოში“ ე. ი. სპარსეთში.

24 მარტს კიდევ უფრო სრულ ცნობებს აწოდებს ერთი კაპიტანი გომბრუნ - იდან (ზღვის ნაპირზე): შირაზის ხანს და მის სამს შვილს თავი გადააგდებინეს და მისი სამფლობელოც სხვებს დაურიგესო. ზოგი მისი შვილთაგანი არაბეთში გადაიხვეწენ, ხოლო მისი ძმა, ქართველებს რომ მიემხრო, — ამ ტრადიციის მიზეზი ეს ყოფილა — აწ ამ ხალხთან ერთად აჯანყებულია ხელმწიფის წინააღმდეგო. მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ ოსმალეთი ლამობს ბაღდადისა - კენ მოძრაობასო, და შაჰს 10.000 ჯარი ჰყავს, მეტი არაო. ყველანი ისე ზარდაცემულნი არიან, ყველას ისე ეშინიათ ამ ხელმწიფის მრისხანებისა, რომ მისვლასაც და ჯარების მიყვანას ვერ ბედავენ თავადებო. ვაჭრები კი სულ შეშინებულნი არიან. ვერაგული მოკლვა ხანლარ - ხანისა ახსნილია ამ წერილში იმით, რომ თუმცა მან სცადა, მაინც ვერ მოუხერხა მისი ძმის ე. ი. დავითის დაბრუნება და ხელახლად დამორჩილება, და განრისხებულმა შაჰსეფიმ ამისათვის მოაკვლევინაო.

რა იყო მიზეზი დაუთ ხანის ლალატისა, ამასაც ეხება ინგლისელი, ამ მოხსენების დამწერი. ერთხელ ნადიმის დროს რაღაცა მეტად თავისუფალი ეთქვაო და ყეენის ბრძანებით მყისვე გამოუყვანიათ და ჯოხით უცემიათო. გულმოსული ანდა შეშინებული, დაუთ ხანი ქართველებთან გაიქცაო.

ეს ცნობა არსებითად ეთანხმება ფარსადან გორგიჯანიძის ნათქვამსაც:

„ყაენს როსტომ მეფის გულისათვის მეჯლიშიდან გაეგდებინა და ეს ჯავრი დაუდხანს

ვერ მოეთმინა. ამისთვის დაუწყო თეიმურაზ მეფეს მოციქულობა“ და სხვა.

როდინდელია ეს უკანასკნელი ამბავი, ნათლად არ სჩანს. ყოველ შემთხვევაში, 1626 წ. დაუთ ხანი საქართველოში სპარსეთის დარაჯია. ერთს ინგლისურს წერილში ოსტ - ინდიის საზოგადოების მიმართ, 19 მაისის 1626 წ. თარიღით (ისპაჰანით) მოხსენებულია: შაჰი და შირაზის ხანი, დიდი ჯარით ეხმარებიან ბაღდადს, რომელიც ოსმალთა მიერ უკვე 8 თვეა, რაც გარემოცულია. იერიშებით ვერა გააკეთეს რა. „ქართველები თითქმის წყნარად არიან, ვინაიდან შირაზის ხანის ძმა მათ აჩერებს“-ო. ოსმალების მოკავშირე ქურთები თავრიზის მიდამოებს აწუხებენო, რათა სპარსეთის ძალების ერთი ნაწილი ბაღდადიდან მოაშორონო და სხვა. ცხადია, ამ რთულ სამხედრო მდგომარეობაში რა მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველების თავის ფარგლებში გაჩერებას, და ამ ამოცანას მაშინ დაუთ - ხანი ასრულებდა.

როცა ინგლისის ელჩი შირაზში ეწვია 1627 წ. იმამ - ყული - ხანს, მისი პოლიტიკური ზედი უაღრესი იყო. და არაფერი მის დანგრივას არ მოასწავებდა. დაუთ - ხანს რომ შეურაცხყოფა მიაყენეს, ეს შაჰსეფის გამეფებრს შემდგომად (1629 წ.) უნდა მომხდარიყო. და ვინაიდან ეს ხოსრო - მირზა - როსტომის ნახევრით იყო, საფუძრებელია, რომ ამ უკანასკნელს, იცნობა რა თეიმურაზისა და შირაზის ძმათა მეგობრობა, მათ წინააღმდეგ ადრე დაეწყო ბრძოლა. ამას მოჰყვა დაუთ - ხანის ლალატი, განჯა - ყარაბაღის დარბევა, და შირაზელთა ამოწყვეტა. როსტომს ამ ლალატმა ქართლის მიღება გაუადვილა, თუმცა ისედაც უფრო მას ერგებოდა — არ იყო განა ქართლის მეფეთა ჩამომავალი? იქაური დიდებულები, ვინც იცოდენ მისი ძალა და გავლენა შაჰსეფის წინაშე და ვინც თვითონ სპარსული მიმართულების ყოფილან, რასაკვირველია, როსტომს მიემხრენ.

შაჰსეფიმ დაუთხანის ღალატში საბაბი იპოვა არა მარტო ქართლის სანდო ხელში მოსათავსებლად, არამედ შირაზელი ხანლარ - ხანის უზარმაზარი საბატონოს მოსასპობლად და ჩვეულებრივ სახანოებად გასაყოფად.

ამ ინგლისური საბუთებით იმამ - ყული - ხანის ამოწყვეტა უნდა მომხდარიყო 1633 წ. თებერვალში ანდა მარტში, განჯა - ყარაბახის დარბევა ქართველების მიერ და დაუთხანის თეიმურაზთან ერთად მოქმედება — 1632 წ. ალბათ მაშინვე, 1632 წ. როსტომ მეფემაც ქართლი მიიღო.

სამხრეთ სპარსეთში მომქმედ ინგლისელისათვის დიდათ მნიშვნელოვანი იყო შირაზის „ჰერცოგის“ ესოდენ მოულოდნელი მოსპობა. მაგრამ ამ საქმის ქართული ეპილოგიც მათთვის არ ყოფილა ინტერესს მოკლებული. 28/30 სექტემბრის თარიღით, 1633 წ., ისპაჰანიდან ოსტ - ინდიის კომპანიის წარმომადგენელი ატყობინებს მას, რომ „თითქმის სრუ-

ლი საქართველო (იგულისხმება ქართლ - კახეთი) აწ აქაურ ხელმწიფეს ემორჩილება უღალატეს, ასე გვატყობინებენ, თვით საკუთარმა დიდებულებმა, ასე რომ მეფე თეიმურაზ - ხან (ტამორის კან), თავისი ცოლით და შვილებით, იძულებული შეიქმნა გაქცეულიყო ერთ მეზობელ პრინცთან, თავის სიძესთან. ეს ადგილი, ამბობენ, მიულწეველია, და იქ იმყოფება უკეთესს დრომდეო.

მართლაც, მეფე როსტომ, ერანის ლაშქრით, რომელსაც სარდლობდა თავრიზის ბეგლარ - ბეგი როსტომ - ხან სააკაძე, და ქართლის თავადებით თბილისს უახლოვდებოდა, და ულაშქროდ დარჩენილ თეიმურაზს ომი არ შეეძლო, მეშველი არავინ ჰყავდა, და გადავიდა ალექსანდრე მეფესთან, იმერეთში. უკეთეს დროსაც მოესწრო, და ერთხელ კიდევ კახეთშიაც იმეფა.

ზ. ავალიშვილი

ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო შ ი

ძველი თბილისის კუთხე

თბილისის სოციალისტური რეკონსტრუქციის გეგმა, რომელიც ამჟამად ხორციელდება მკვეთრად, პირდაპირ ჩვენს თვალწინ სცვლის ძველი ქალაქის სახეს. გაივლის კიდევ რამდენიმე წელი და კვალიც კი არ დარჩება საუკუნობით შენახული მისი მიხვეულ - მოხვეული პატარა ქუჩებისა, ვიწრო შესახვევებისა, პაწია ჩიხებისა, მინიატურული მოედნებისა, ძველთა-ძველი სახლებისა, რომლებსაც ყოველ მხრივ აკრავს მოხარატებული აივნები.

ასფალტით შემოსილი, გამწვანებული პროსპექტები, ფართო მოედნები, თანამედროვე ტიპის შესანიშნავი სანაპირო, მრავალ სართუ-

ლიანი სახლები, - ასეთია ახალი თბილისი - საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის დედა ქალაქი.

ძველი, მიმავალი თბილისის კუთხე იმ სახით რომ იქნას შენარჩუნებული, როგორც იყო ამ 100—200 და მეტი წლის წინათ, თბილისის საბჭოს პრეზიდიუმმა გადასწყვიტა 2 ჰექტარის ფართობზე შექმნას კომუნალური ნაკრძალი. უკვე დაიწყო მუშაობა ნაკრძალის გამოსაწყობად. ნაკრძალისათვის შერჩეული ნაკვეთი, რომელშიაც შედის რამდენიმე უბანი, იმყოფება ძველი ქალაქის იმ ნაწილში, რომელსაც ეწოდება ფეთხაინი — სოლოლაკის მთის კალთაზე; აქ არის ძველი ციხე-სიმაგრის „ყალას“ ნანგრევები; ეს ციხე-სიმაგრე აგებული

იყო ჯერ კიდევ 368 წელს სპარსეთის მხედარ მთავარ უბარაბის მიერ. ფეთხაინი როგორც ქალაქის რაიონი წარმოიშვა ჯერ კიდევ მე-5-თე საუკუნეში. აქ დღემდე დაცულია შორეულ დროს აგებული აგურის შენობა „ათე შვა“ (ცეცხლ თაყვანის მცემელთა ტაძარი). კარგა ხნის შემდეგ ათაშვაში შეიქნა ებრაელთა დაბა, რომლების შთამომავლობა აქ ამჟამადაც ცხოვრობს.

ამ რაიონში მე-15 საუკუნეში ააშენეს ეკლესია. ეკლესიამ ჩვენს დრომდე მოახწია. იქ აღის ქვის ორიგინალური კიბე 136 საფეხურით; კიბე გააკეთეს ხელოსანთა ძველი ამქრების წევრებმა.

ფეთხაინის რაიონში დაცულია საშუალო საუკუნეების მატერიალურ კულტურის ძეგლები. აქ ბანიანი სახლებია ვიტრაჟული აივნებით და მიწის იატაკით. სახლები მორთულია ჩუქურთმებით, ფერადი მინებით და სხ. ნაკრძალის ფარგლებში მოიპოვება ტიპური ძველი ნაგებობანი — დარბაზი — უფანჯრო სახლები, სადაც სინათლე სახურავიდან ჩადის. აქვე არის რამდენიმე სახლი თიხის წყალსადენი მილებით.

ნაკრძალში ნაგებობანი იქნება დაცული და რესტავრირებული. 1938 წელს მოაწყობენ ორ ძველ სახლს: ერთს ტიპურს შეძლებული მოქალაქისას, მეორეს — დარიბისას. ფეთხაინის ნაკრძალი თანდათანობით გადაიქცევა იქვე ახლოს, კომკავშირის ხეივანზე მყოფი კომუნალური მუზეუმის ერთგვარ ფილიალად. ქუჩებისა და სახლების მორთულობა იმ ეპოქის შესაბამისი იქნება.

აღდგენილი იქნება ქალაქის ძველი პრიმიტიული განათება, ყველგან ბუნებრივ პირობებში განლაგებული იქნება მანეკენი — ფიგურები მოქალაქეებისა, ქალაქის მცველებისა, კინტოებისა და სხვ.

„კომუნისტი“

ილია ჭავჭავაძის განყოფილება

მწერალთა მუზეუმი

საქართველოს მწერალთა მუზეუმში ილია ჭავჭავაძის მიძღვნილი აქვს ცალკე განყოფილება, რომელიც ი. ჭავჭავაძის ავტოგრაფებს, იკონოგრაფიას და საერთოდ მის შემუშარულ მასალებს შეიცავს.

ამ მასალათა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ილია ჭავჭავაძის მხატვრულ ნაწარმოებთა ავტოგრაფები, ილიას სტუდენტობის დროინდელ ლექსების რვეული (1858 წ.), „დედა და შვილი“, „პარიზის კომუნა“ და ილიას კერძო წერილების კოლექცია.

წერილები მიმართულია დედისადმი, ახლო ნათესავებისადმი, მწერლების და საზოგადო მოღვაწეების მიმართ (პეტრე უმიკაშვილი, დავით ერისთავი, პროფ. ილია ოქრომჭედლიშვილი და სხვ.), აგრეთვე საკუთარ მეურნეობის შესახებ ყვარელის და საგურამოს მამულის მოურავებისადმი.

წერილებს სათანადო კომენტარებით გამოსაცემად ამზადებს მუზეუმის დირექტორი გიორგი ლეონიძე.

ვიტრინაში გამოფენილია სხვათა შორის ილია ჭავჭავაძის მიერ სახელმწიფო საბჭოში წარმოთქმული სიტყვის (სიკვდილით დასჯის წინაამდგეგ) შავი, დაწერილი ქართულად და რუსულად, მისი მოთხრობის „უცნაური ამბავი“ - დან ცენზორის მიერ ამოღებული ადგილი და მერე თვით ილიას საკუთარი ხელით აღდგენილი, ილიას საოჯახო ალბომი, „განდევილის“ 1895 წ. ინგლისური გამოცემა, გაზეთების „ივერია“, „დროების“ კლიშეები და სხვ. დიდ ყურადღებას იქცევს აგრეთვე ილიას იკონოგრაფია. აქ წარმოდგენილია მრავალი დღემდის უცნობი და გამოუქვეყნებელი ილიას სურათები, ჯგუფური და პორტრეტული; ილია სტუდენტი, ილია დუშეთს მაზრის მომრიგებელ შუამავალი, ილია ნათესავებში

პეტერბურგელ სტუდენტებს შორის, სტუმრებს შორის, სომეხ მწერლებთან და საზოგადო მოღვაწეებთან, ილიას დიდი პორტრეტი ილიასავე ლექს - ავტოგრაფით მიძღვნილი ეკ. სარაჯიშვილისადმი, ილია საგურამოში (ნახ. ცნობილი მხატვრის გიგო გაბაშვილისა) ახალგაზრდა ილია ყვარელში (მხატ. ბაუბეუქ მელიქოვისა), ილიას გამზდელი მამიდა მაკარინე (ადგილობრივი მინიატურა 1840-იან წლებისა), ილია რუს და უკრაინელ პოლიტიკურ მოღვაწეებთან, ილია ბანკის მოსამსახურეებთან, ილიას მკვლევლობის ადგილი, ილია კუბოში, სამგლოვიარო პროცესია, ილიას და კრძალვა მთაწმინდაზე და მრავალი სხვა.

აქვეა წარმოდგენილი ილიას მეგობარ თანამებრძოლთა პორტრეტები, ილიას მთარგმნელების (ინგლისურად და გერმანულად) ვარდროპების, არტურ ლეისტის და სხვ. პორტრეტები. ცალკე კუთხეში წარმოდგენილია ივანე მაჩაბლის სურათები. შენახულია მემორიალური ნივთები: ილიას ქუდი, ქოლგა და ხელის ჯოხი.

მწერალთა მუზეუმი იუბილესათვის გამო-

საცემად ამზადებს ილიას სურათების დიდ ალბომს და აგრეთვე ვრცელ კრებულს, სადაც გამოქვეყნებული იქნება ილიას ნაწარმოებთა ტექსტები და მისი ცხოვრება—მოღვაწეობის აღმნიშვნელი დოკუმენტები.

უნდა აღინიშნოს, რომ მუზეუმს თავის ხელთ არსებული მასალის მხოლოდ ნაწილი აქვს გამოფენილი. ილიას კაბინეტის ნივთები, დოკუმენტები, ხელთნაწერები, სურათები და სხვ. ჯერ კიდევ გაუხსნელი ინახება.

მუზეუმში ბინის სივიწროვის მიუხედავად, განზრახულა ილიას განყოფილების გაფართოვება.

ტფილისის საბჭოს გადაწყვეტილი აქვს გაათავისუფლოს ილიას ყოფილი სახლი ორჯონიკიძის ქუჩაზე (ყოფილი ანდრეევის ქ.), სადაც მთლიანად აღდგენილი იქნება ილიას ყოფილი სამუშაო კაბინეტი, ხოლო საგურამოში ილიას სახლში ორი ოთახი დაეთმოს მუზეუმს — მწერალთა მუზეუმის ფილიალს.

„კომუნისტი“